

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZOOTEHNIKO

Klara LOVŠIN

**UČINKI ODPRAVE MLEČNIH KVOT V
EVROPSKI UNIJI**

DIPLOMSKO DELO

Univerzitetni študij

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZOOTEHNIKO

Klara LOVŠIN

**UČINKI ODPRAVE MLEČNIH KVOT V
EVROPSKI UNIJI**

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

**EFFECTS OF MILK QUOTA ABOLITION IN
EUROPEAN UNION**

GRADUATION THESIS
University studies

Ljubljana, 2010

S tem diplomskim delom končujem študij Kmetijstvo-zootehnike. Opravljeno je bilo na Katedri za agrarno ekonomiko, politiko in pravo Oddelka za zootehniko Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani.

Komisija za dodiplomski študij Oddelka za zootehniko je za mentorja diplomskega dela imenovala prof. dr. Emila Erjavca.

Recenzent: prof. dr. Stane KAVČIČ

Komisija za oceno in razgovor:

Predsednica:	prof. dr. Antonija HOLCMAN Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko
Mentor:	prof. dr. Emil ERJAVEC Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko
Recenzent:	prof. dr. Stane KAVČIČ Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Datum zagovora:

Diplomsko delo je rezultat lastnega raziskovalnega dela. Podpisana se strinjam z objavo diplomskega dela v polnem tekstu na spletni strani Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete. Izjavljam, da je diplomsko delo, ki sem ga oddala v elektronski obliki, identično tiskani verziji.

Klara LOVŠIN

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD	Dn
DK	UDK 631(043.2)=163.6
KG	Kmetijstvo/CAP/skupna kmetijska politika/ekonomika/mlečne kvote/EU
KK	AGRIS E10
AV	LOVŠIN, Klara
SA	ERJAVEC, Emil (mentor)
KZ	SI-1230 Domžale, Groblje
ZA	Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko
LI	2010
IN	UČINKI ODPRAVE MLEČNIH KVOT V EVROPSKI UNIJI
TD	Diplomsko delo (univerzitetni študij)
OP	IX, 77 str., 7 pregl., 11 sl., 73 vir.
IJ	sl
JJ	sl/en
AI	Cilj naloge je predstaviti zgodovino mlečnih kvot v Evropski uniji, njihove značilnosti in vplive ter vzroke za ukinitve. Za pregled problematike mlečnih kvot smo uporabili različne modele delnega ravnovesja in jih nato v rezultatih, ki se nanašajo na vplive in posledice ukinitve mlečnih kvot, primerjali med sabo. Analizirani so bili modeli AGMEMOD, CAPRI in INRA. Njihovi podatki temeljijo na evropski ekspertizi in bazah podatkov posameznih modelov. Ti so prišli do rezultatov, ki jasno kažejo, da bo ukinitve vplivala na prirejo mleka v vseh državah članicah EU. V preučenih modelih se pričakuje znižanje cen surovega mleka in posledično velik pritisk na rejce krav molznic in mlečno industrijo. Členi mlekarske verige se bodo po ukinitvi kvot morali prilagoditi odprtemu trgu in močni konkurenci na njem. Kot najbolj izpostavljeni veljajo rejci krav molznic, saj naj bi število manjših rej v državah EU upadlo, povečalo pa naj bi se število večjih. Ukinitve kvot bo po raziskavah pospešila potrebne spremembe v mlečno predelovalni industriji, predvsem proizvodnji izdelkov z dodano vrednostjo. Za konkurenčnejše države članice tako velja, da bodo svojo prirejo mleka po odpravi kvot le še povečale. Medtem ko bodo na drugi strani nekatere države članice, kot je Slovenija zelo prizadete.

KEY WORDS DOCUMENTATION

DN Dn
DC UDK 631(043.2)=163.6
CX Agriculture/CAP/common agricultural policy/economics/milk quota/EU
CC AGRIS E10
AU LOVŠIN, Klara
AA ERJAVEC, Emil (supervisor)
PP SI-1230 Domžale, Groblje 3
PB University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Animal Science
PY 2008
TI EFFECTS OF MILK QUOTA ABOLITION IN EUROPEAN UNION
DT Graduation Thesis (University studies)
NO IX, 77 p., 7 tab., 11 fig., 73 ref.
LA sl
AL sl/en
AB The present thesis analyses the causes and consequences of the abolition of milk quotas in the European union. It includes the history of milk quotas, their characteristics and effects, as well as the reasons for their abolition. Different models, partial equilibrium models, were taken into account. However the results based on the impacts and consequences of the abolition of milk quotas in the year 2015 were compared to one another. Analyzed models are AGMEMOD, CAPRI and INRA. Their data are based on the European expertise and databases of individual models. The results clearly indicate the suspension effect of production in all EU Member States. In all models the reduction in prices of raw milk, and higher production of milk is expected. This consequently means great pressure on dairy farmers and dairy industry. Dairy industry will have to adapt to open market and strong competition in the market after the abolition of milk quotas. The most exposed members seem to be dairy farmers, that is why the number of small farmers in the EU countries will decrease, but on the account of them, the number of big farmers will increase. The abolition of quotas will accelerate the research of necessary changes in the dairy processing industry, mainly the production of products with added value. The responses and opinions of agricultural economics on the topic of milk quota abolition are summarized at the end of this thesis. It is understandable that after abolition of milk quota competitive Member States will apply to their milk production and increased it. While on the other hand, some Member States such as Slovenia, will be very affected.

KAZALO VSEBINE

	str.
Ključna dokumentacijska informacija (KDI)	II
Key words documentation (KWD)	IV
Kazalo vsebine	V
Kazalo preglednic	VII
Kazalo slik	VIII
Okrajšave in simboli	IX
1 UVOD.....	1
2 PREGLED LITERATURE.....	3
2.1 ZGODOVINA IN RAZLOGI NASTANKA SISTEMA MLEČNIH KVOT.....	3
2.2 PRAVNA UREDITEV MLEČNIH KVOT.....	5
2.2.1 Vrste ukrepov.....	5
2.2.2 Individualna kvota.....	6
2.2.3 Mlečne dajatve.....	9
2.2.4 Kontrola mlečnih kvot.....	11
2.2.5 Mlečne maščobe.....	12
2.2.6 Trgovanje s kvotami.....	13
2.2.7 Izkoriščenost mlečnih kvot.....	14
2.3 EKONOMSKI UČINKI MLEČNIH KVOT.....	16
2.3.1 Mlečne kvote in renta kvot.....	16
2.3.2 Učinkovitost mlečnih kvot.....	18
2.3.3 Posledice sistema mlečnih kvot in vzroki za bodočo ukinitvev kvot.....	19
2.3.4 Ukinitvev mlečnih kvot.....	23
2.4 PRIREJA MLEKA IN SEKTORSKA KMETIJSKA POLITIKA V SLOVENIJI.....	25
2.4.1 Sprememba strukture mlečnih gospodarstev v Sloveniji.....	25
2.4.2 Prireja mleka in izkoriščenost mlečne kvote v Sloveniji.....	28
2.5 PROCES IN SPREMEMBA V OKVIRU “ZDRAVSTVENEGA PREGLEDA SKP”.....	33
2.6 MODELNI SISTEMI.....	36

3	MATERIAL IN METODE DELA.....	40
3.1	MODELNA SEKTORSKA ORODJA.....	40
3.2	SCENARIJI MODELOV.....	43
3.3	PRIKAZ REZULTATOV MODELOV.....	44
4	REZULTAT IN RAZPRAVA MODELOV.....	46
5	ZAKLJUČNA RAZPRAVA IN SKLEPI.....	52
6	POVZETEK.....	57
7	VIRI.....	59
	ZAHVALA	

KAZALO PREGLEDNIC

	str.
Preglednica 1: Zgodovinski razvoj sistema mlečnih kvot v EU od l. 1984 do 2008	5
Preglednica 2: Število govedi in kontrola mlečnosti 31.12.2008 in 31.12.2009 (Poročilo o delu 2009, 2009)	29
Preglednica 3: Mlečne kvote v EU od leta 2004/2005 do 2008/2009 (v 1.000 t) (AGMEMOD Consortium in sod., 2009)	32
Preglednica 4: Splošne značilnosti modelov AGMEMOD, CAPRI in INRA (AGMEMOD Consortium in sod., 2009; Witzke in sod., 2009; Bouamra-Mechemache in sod., 2008a)	41
Preglednica 5: Modelni scenariji za mleko (AGMEMOD Consortium in sod., 2009)	46
Preglednica 6: Rezultati modelnih scenarijev za mlečne izdelke (mleko, maslo, mleko v prahu) (AGMEMOD Consortium in sod., 2009; Witzke in sod., 2009; Bouamra-Mechemache in sod., 2008a)	49
Preglednica 7: Rezultati modelov AGMEMOD, CAPRI in INRA z prirejo mleka po ukinitvi mlečnih kvot (AGMEMOD Consortium in sod., 2009; Witzke in sod., 2009; Bouamra-Mechemache in sod., 2008a)	50

KAZALO SLIK

	str.
Slika 1: Izkoriščenost mlečnih kvot med letoma 2005 in 2008 (Evropsko računsko sodišče, 2009)	15
Slika 2: Prikaz krivulj in povprečnih stroškov, koncepta rente kvote (Witzke in sod., 2009)	16
Slika 3: Koncept učinkovitosti mlečnih kvot ter dogajanj ob okinitvi kvot (Jongeneel in Tonini, 2008)	18
Slika 4: Gibanje cen v Evropi, ZDA, Novi Zelandiji in Švici med letoma 2000 in 2008 (Evropsko računsko sodišče, 2009)	20
Slika 5: Število krav molznic v državah članicah EU v letu 1996 in letu 2006 (AGMEMOD Consortium in sod., 2009)	22
Slika 6: Območja z omejenimi danostmi (OMD) v Sloveniji za Program razvoj podeželja (PRP) 2007-2013 (MKGP, 2007a)	27
Slika 7: Delež kmetijskih zemljišč in gozdnatih površin od skupne površine v državah Evropske unije (EU) v letu 2004 (Vidrih, 2008)	28
Slika 8: Velikostna struktura gospodarstev v Sloveniji med leti 1997 in 2007 (Rednak in Volk, 2008)	29
Slika 9: Povprečna velikost gospodarstev z molznicami v EU (število molznic na gospodarstvo) (Rednak in Volk, 2008)	30
Slika 10: Povprečna mlečnost krav molznic med leti 1997 in 2006 v Sloveniji in EU (Rednak in Volk, 2008)	31
Slika 11: Prikaz prireje in dodeljenih mlečnih kvot v Sloveniji med leti 2004 in 2012 (Rednak in Volk, 2008)	33

OKRAJŠAVE IN SIMBOLI

BDP	Bruto domači proizvod
EK	Evropska komisija
EKJUS	Evropski kmetijski usmerjevalni in jamstveni sklad
EU	Evropska unija
EU2	Državi članici, ki sta k EU pristopili 1. januarja 2007: Bolgarija in Romunija
EU10	Države članice, ki so k EU pristopile 1. maja 2004: Ciper, Češka, Estonija, Latvija, Litva, Madžarska, Malta, Poljska, Slovenija, Slovaška
EU12	Države članice EU10 in EU2
EU15	»Stare« države članice, ki so bile članice EU pred širitvijo leta 2004: Avstrija, Belgija, Danska, Finska, Francija, Grčija, Irska, Italija, Luksemburg, Nemčija, Nizozemska, Portugalska, Španija, Švedska, Velika Britanija
EU25	Države članice EU15 in EU10
EU27	Vse trenutne članice EU: države članice EU25 in EU2
FADN	Mreža knjigovodskih podatkov s kmetijskih gospodarstev
mio	Milijon
MKGP	Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano
PRP	Program za razvoj podeželja
WTO	Svetovna trgovinska organizacija (ang. <i>World Trade Organisation</i>)

1 UVOD

Odprava mlečnih kvot je pomembno vprašanje evropske kmetijske politike. Mlečne kvote so bile v Evropski uniji uvedene leta 1984, da bi stabilizirale rastoče stroške presežkov mleka, saj je Evropska skupnost v zgodnjih osemdesetih letih prejšnjega stoletja proizvajala veliko več mleka, kot ga je lahko porabila (Evropsko računsko sodišče, 2009). Z uvedbo mlečnih kvot je novi sistem postal proizvodni dejavnik, ki po eni strani omejuje obseg prireje in izvoza, po drugi pa pomembno prispeva k ustalitvi odkupnih cen surovega mleka (Witzke in sod., 2009). Prav tako pa omogoča tudi znatne cenovne podpore kmetom (Erjavec in sod., 2008). Od uvedbe kvot do njihove končne ukinitve so bile mlečne kvote podaljšane štirikrat. Zadnje podaljšanje je bilo sprejeto leta 2003, ko je Svet potrdil sklep o ukinitvi mlečnih kvot leta 2015. Ukinitve sistema velja za vso EU27, kamor sodi tudi Slovenija (Evropsko računsko sodišče, 2009).

Po letu 2015 naj bi na trgu prišlo do uveljavitve konkurenčnih zakonitosti in večjega izvoza na rastoče trge zunaj EU, ki bodo vplivali na strukturne spremembe kmetijstva (Health Check of ..., 2009). Obetajo se tudi spremembe v odnosih in nove pogodbe med mlekarjami in rejci krav molznic (Valjavec, 2010).

Za presojo učinkov odprave mlečnih kvot so bile po Evropi opravljene različne študije. Kot najbolj primerno orodje za to se je izkazala uporaba modela delnega ravnovesja. Ta je namenjen predvsem presoji učinkov politike, različnim tržnim dogajanjem ali tehničnemu napredku dogajanja in prihodnjemu razvoju sektorja (Adenäuer in sod., 2006).

V diplomskem delu je predstavljen problem ukinitve mlečnih kvot in primerjavi študij z modeli delnega ravnovesja, ki so bile izpeljane na temo odprave mlečnih kvot.

Poglavje pregled literature obravnava zgodovino in razloge nastanka mlečnih kvot. Dotakne se tudi pravnih ureditev in ekonomskih učinkov mlečnih kvot. Med vsemi državami članicami EU smo se odločili, da damo večji poudarek na analizo prireje mleka v Sloveniji. Pregled literature pa se zaključi zadnjima temama o procesih »Zdravstvenega pregleda SKP« in razlago modelnih orodij.

V naslednjem poglavju z modeli delnega ravnovesja opisujemo problematiko ukinitve mlečnih kvot v državah članicah EU. Veliko je modelov, ki raziskujejo problematiko, vendar smo se odločili, da v glavni opis vzamemo le tri modele, in sicer AGMEMOD, CAPRI in INRA. Zato najprej sledi kratek opis sektorskih modelov in njihovih analiz

scenarijev, nato pa še stične točke raziskav raziskovalnih institucij. Dodana so še mnenja o problematiki mlečnih kvot drugih predstavnikov mlečnega sektorja ter državnih in zasebnih institucij.

Na koncu sledijo rezultati in razprava modelov delnega ravnovesja ter končna razprava in sklepi problematike ukinitve mlečnih kvot.

Predvideno je, da bo ukinitve kvot pripeljala do negativnih in pozitivnih sprememb na trgu mleka. Zato nas v ciljih naloge zanimajo spremembe ekonomskega sistema in vplivi na prirejo mleka, na trg mleka in na mlekarsko industrijo. Hkrati bomo potrdili ali ovrgli domnevo, da bo sprememba sistema kvot spremenila položaj evropskih in zlasti slovenskih pridelovalcev, predelovalcev in trgovcev z mlekom in mlečnimi izdelki.

Hipoteze:

- 1: Konkurenčne države članice EU bodo z odpravo kvot znatno povečale prirejo mleka.
- 2: Slovenija bo med tistimi državami, ki bodo z odpravo kvot najbolj prizadete.

2 PREGLED LITERATURE

2.1 ZGODOVINA IN RAZLOGI NASTANKA SISTEMA MLEČNIH KVOT

V osemdesetih letih so stroški skupne tržne ureditve za mleko in mlečne izdelke predstavljali največji in najhitreje rastoči strošek proračuna Evropske unije. Zato je bil namen uredbe mlečnih kvot omejiti prirejo in zmanjšati neravnovesje med ponudbo in povpraševanjem v prireji mleka in mlečnih izdelkov.

Naraščajoči presežki mlečnih izdelkov so bili vidni že leta 1960, ki pa so nato brez dodatnih ukrepov vodili k zniževanju cene mleka; posledica tega je bil porast proračunskih stroškov Evropske gospodarske skupnosti. Med drugim so se konec leta 1970 proizvodni stroški mleka še zvišali, saj so bili dodatno breme stroški za skladiščenje masla in posnetega mleka v prahu (Witzke in sod., 2009).

Leta 1984 je Komisija Svetu predstavila ureditev mlečnih kvot, ta pa jo je potrdil. To je bilo v času, ko je oskrba notranjega povpraševanja znašala 120 % in je bil kljub izvozu 12,7 milijona ton ekvivalentov mleka presežek še vedno 6,7 milijona ton mleka (Evropsko računsko sodišče, 2009).

Kvotni sistem je s pomočjo dajatev resnično zaživel in se v naslednjih letih le malo spreminjal. Evropa je sicer kljub ureditvi ustvarjala presežke mleka, vendar pa so jih izvozili na tuje trge s pomočjo izvoznih nadomestil. Ta so pokrivala razliko med ceno na svetovnem trgu in domačo tržno ceno. Kvotne omejitve so bile torej že na začetku postavljene previsoko (Hennessy, 2007).

Z uvedbo mlečnih kvot je bilo doseženo, da sistem po eni strani omejuje obseg prireje in izvoza, po drugi strani pa pomembno prispeva k stabiliziranju odkupnih cen surovega mleka (Evropsko računsko sodišče, 2009).

Prva uredba, ki je uvedla mlečno kvoto leta 1984, je bila EGS Uredba 804/68, ki je bila nato spremenjena z EGS Uredbama 856/84 in 857/84. Slednji sta rejcem mleka določali oddano količino mleka za začetnih pet let. V prvem petletnem obdobju so nato predstavniki držav članic kot del »kmetijskih stabilizatorjev« aprila 1988 dosegli dogovor o podaljšanju sistema mlečnih kvot do leta 1992. Sledilo je drugo podaljšanje, ki je bilo označeno kot del reforme CAP (MacSharryjeve reforme) in je trajalo vse do leta 2000 (Avsec in Juvančič, 2001).

Tretje podaljšanje sistema mlečnih kvot je bilo določeno z Agendo 2000, in sicer do leta 2008 (Uredba Sveta 1788/2003; Uredba Komisije 595/2004).

Končno podaljšanje kvot je bilo doseženo z reformo leta 2003, ko je Svet potrdil zadnje podaljšanje mlečnih kvot do leta 2015. Res je, da se je v vmesnem obdobju sistem kvot prilagajal spreminjajočim se tržnim razmeram in širšemu političnemu okolju. Poznejše poenostavitve sistema mlečnega sektorja so bile predstavljene v letu 2007 s tako imenovanim »mini milk paketom«, ki je uvajal novosti na področju standardizacije vsebnosti beljakovin v konzerviranem mleku in zniževanju intervencijskih cen za posneto mleko v prahu (PMP). Paket je poenostavljal pravila Uredbe 1256/1999 in prinesel nekatere novosti: ukinitve zasebnega skladiščenja nekaterih sirov, spremembe pri odkupu masla ter dovoljeno prodajo in trgovanje s konzumnim mlekom, ki je preseglo do tedaj veljavne omejitve glede maščob. Najvidnejša pri tem pa je bila odločitev za enkratno 2 % povišanje mlečnih kvot za vse članice v kvotnem letu 2008/2009 (MKGP, 2004).

Poseben posvetovalni postopek zainteresiranih držav članic EU se je leta 2008 v okviru pregleda stanja SKP osredotočil na pripravo prehoda ukinitve mlečnih kvot. Svet je odobril načelo postopnega dvigovanja nacionalnih kvot, s čimer naj bi omogočil »mehak prehod« sistema. Tako bodo kvote držav članic do odprave 31. marca 2015 deležne petih letnih povečanj, in sicer med proizvodnimi leti od leta 2009/2010 do 2013/2014. (Izjema je kvota za Italijo, ki je bila zvišana za 5 % že v proizvodnem letu 2009/2010). Ti dvigi bodo prišteti splošnemu zvišanju kvot za 2 %, kar je stopilo v veljavo 1. aprila 2008 (2,5 % v enajstih državah članicah EU15) (MKGP, 2004).

V prestopnem letu ukinitve mlečne kvote leta 2009/2010 je letnemu povečanju kvot sledila tudi sprememba izračuna oddanih količin mleka glede na mlečno maščobo. Izračun mlečne maščobe je temeljil na razliki med dejansko in referenčno mlečno maščobo v mleku. Ukrepi, sprejeti po končni odločitvi ukinitve mlečnih kvot, naj bi popolnoma ali vsaj skoraj v celoti odpravili težave držav članic (zlasti Italije) z nezadostnimi kvotami (Evropsko računsko sodišče, 2009).

Preglednica 1: Zgodovinski razvoj sistema mlečnih kvot v EU od l. 1984-2008

Obdobje	Ukrepi
Uvedba mlečnih kvot ¹	- Sistem mlečnih kvot je bil uveden leta 1984, predviden za pet let in nato podaljšan do leta 1992. - Stalni prenos mlečnih kvot z zemljiščem uveden leta 1985 - Dovoljen začasni prenos kvot na ravni držav članic EU od leta 1986/87 - Leta 1988 je prišlo do 2% trajnega zmanjšanja mlečnih kvot. - Leta 1989 je prišlo do 1% trajnega zmanjšanja mlečnih kvot.
Reforma SKP leta 1992 ²	- Podaljšanje mlečnih kvot do marca 2000 - Dovoljen stalni prenos kvot brez zemljišča ("posebni transferji") na ravni držav članic EU
Reforma Agenda 2000 ³	- Podaljšanje mlečnih kvot do leta 2008 - Povečanje mlečnih kvot, in sicer za 1 % leta 2000 in 2 % leta 2001 v Italiji, Španiji, na Nizozemskem, na Irskem in v Grčiji, ostale države članice EU pa so povečale nacionalne kvote za 1,5 % v obdobju 2005-2007
Vmesni pregled SKP in Reforma 2003 ⁴	- Podaljšanje mlečnih kvot do leta 2015 - Povečanje mlečnih kvot, predvideno za leto 2005, nato pa preloženo na leto 2006 - Neaktivnim rejcem krav molznic, ki niso dosegli 70 % kvot individualne kvote, so bile kvote odvzete (Thomsen case). - Stroge omejitve za začasne prenose kvot in nad dodeljenimi količinami kvot
Zdravstveni pregled 2008	- Leta 2008 je prišlo do enkratnega povečanja kvot, in sicer za 2-2,5 mlečnih kvot (mini milk package). - Predviden je bil » mehak prehod« sistema do leta 2015.

¹ Uredba Sveta (EGS), št. 856/84 in 857/84² Uredba Sveta (EGS), št. 3950/92³ Uredba Sveta (ES), št. 1256/1999⁴ Uredba Sveta (ES), št. 1788/2003

Sektor kravjega mleka in mlečnih izdelkov je v EU pomemben z več vidikov. V letu 2006 je predstavljal slabih 14 % skupne kmetijske proizvodnje, vrednostno pa približno 42,5 milijarde EUR v proizvajalčevih cenah. Delež vrednosti prireje kravjega mleka v skupni kmetijski proizvodnji je v tem letu variral med slabimi 7 % do slabih 34 % v posameznih državah članicah EU. Delež je večji v severni Evropi in manjši v sredozemskih državah (Witzke in sod., 2009).

2.2 PRAVNA UREDITEV MLEČNIH KVOT

2.2.1 Vrste ukrepov

Znotraj sistema mlečnih kvot potekajo različni postopki, in sicer:

- registracija odkupovalcev mleka,
- izbira odkupovalcev mleka,
- zamenjava odkupovalcev mleka,
- razdelitev individualnih kvot,

- prenosi individualnih kvot (poznamo dve obliki prenosa, in sicer prenos z zemljo, kjer se kvota prenese skupaj s kmetijskim zemljiščem, in prenos brez zemlje, kjer gre za klasično trgovanje s kvotami),
- pretvorba individualnih kvot (poznamočasne pretvorbe za leto dni in stalne pretvorbe; pretvorbe se izvajajo med kvoto za oddajo in kvoto za neposredno prodajo),
- odvzemi individualnih kvot (ob koncu kvotnega leta Agencija ugotavlja izkoriščenost kvote, pri čemer se proizvajalcem mleka, ki ne dosežejo 70 % individualne kvote, neizkoriščen del odvzame),
- ponovna dodelitev individualnih kvot (pri odvzemu zaradi neizkoriščenosti kvote ima proizvajalec mleka, če se znova loti prireje, pravico do vnovične dodelitve vračila kvote),
- razdelitev nacionalne rezerve (minister za kmetijstvo na podlagi javnega razpisa določi merila razdelitve nacionalne rezerve),
- poročanje o oddaji in neposredni prodaji mleka in mlečnih izdelkov (mesečna in letna poročila, ki jih posredujejo odkupovalci mleka in proizvajalci),
- obračun in pobiranje dajatev (dajatve plačajo proizvajalci mleka, ki so presegli individualno mlečno kvoto, le v primeru, da je bila kvota presežena tudi na nacionalni ravni),
- kontrolni postopki (Agencija opravlja na podlagi analize tveganja kontrole pri proizvajalcih in odkupovalcih mleka, kontrolo transporta, mlekarn in laboratorijev),
- poročanje drugim institucijam in poročanje v Bruselj,
- sprožitev postopka zoper kršitelja (izrekajo se opomini in nalagajo finančne kazni, v nekaterih primerih sledi odvzem kvote ali odvzem registracije odkupovalcu mleka) (Mlečne kvote, 2005).

2.2.2 Individualna kvota

Proizvajalec ima lahko individualno kvoto za oddajo ali pa kvoto za neposredno prodajo. Kvota za oddajo vključuje mleko, prodano odkupovalcu (mlekarni, zadrugi ipd.), ki ga toplotno obdela ali predela v mlečne izdelke, lahko pa ga naprej proda osebi, ki mleko prav tako toplotno obdela ali predela. Kvota za neposredno prodajo vključuje prodajo ali prosto oddajo mleka oziroma mlečnih izdelkov brez nadaljnje obdelave ali predelave: prodajo na

tržnici, v trgovini, gostom na turističnih kmetijah, oskrba sorodnikov z mlekom in mlečnimi izdelki ipd. (MKGP, 2005).

Mleko in mlečni izdelki, ki se porabijo na kmetijskem gospodarstvu, npr. za krmljenje živali, porabo v gospodinjstvu, ter neporabljeno mleko ali mleko za uničenje, niso vključeni v kvoto (Letno poročilo o delu ..., 2008).

Če ima proizvajalec dodeljeno individualno kvoto tako za oddajo kot za neposredno prodajo, se vsi postopki vodijo ločeno (obračun dajatve, poročanje ipd.). To pomeni, da se kvoti ne seštevata in sta neodvisni ena od druge. Vsekakor pa so mogoče pretvorbe, ki so lahkočasne ali dokončne. Pretvorba iz ene individualne kvote v drugo je mogoča le ob ustreznem zmanjšanju druge individualne kvote bodisi zaradi strukturnih sprememb, tržnih razmer ipd. (Uredba o uvedbi kvot za mleko in mlečne proizvode za kvotno leto 2004/2005).

Poznamo dva načina prenosa kvote, in sicer: prenos kvote z zemljo ter prenos kvote brez zemlje. Proizvajalci lahko prenašajo mlečno kvoto tudi brez ustreznih zemljišč. Ob tem morajo podati izjave, v katerih navedejo razloge za takšen prenos (na primer pridobitev zemljišča, primerne za prirejo mleka, investicija v mlečno prirejo ipd.). Pri takšnem prenosu lahko rejci prenašajo mlečne kvote z enega območja na drugo, vendar je določen delež mlečne kvote, ki je v prenosu, zasežen za nacionalno rezervo. Ta delež je pri prenosih znotraj statistične regije nižji kot pri prenosu med statističnimi regijami. Pri tovrstnem prenosu imajo nekoliko boljše pogoje kmetje, ki pridelajo mleko na območjih z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost (MKGP, 2005).

Za prenos kvot mleka z zemljiščem velja maksimalna višina individualne kvote, ki se lahko prenese skupaj z zemljiščem 15.000 kg/ha.

Pri prenosu mlečne kvote skupaj z zemljo pa mlečna kvota ostaja na območju, kateremu je bila pravzaprav dodeljena; tudi predpisanih deležev, ki bi se ob prenosu zasegli za nacionalno rezervo, ni. V primeru zakupa zemljišča se lahko individualna kvota gospodarstva, ki je zemljo dalo v zakup, za čas zakupne pogodbe prenese na gospodarstvo, ki je zemljo zakupilo. Prav tako se pri spremembi lokacije kmetijskega gospodarstva kvoto prenese na novo lokacijo. Takšen prenos odobri ARSKTRP na podlagi vloge in predloženega pravnomočnega sklepa o dedovanju oziroma na podlagi kopije predloga o vpisu v zemljiško knjigo pri nakupu oziroma najemu kmetijskih zemljišč. Prenos kvote z zemljo je treba sporočiti ARSKTRP najpozneje do 31. januarja za tekoče kvotno leto.

Druga oblika prenosa mlečnih kvot pa je prenos brez zemljišča. Tovrsten prenos je mogoč, če gre za strukturne spremembe na kmetijskem gospodarstvu proizvajalca, na katerega se prenaša kvota. Prenos je tako mogoč, če proizvajalec v obdobju po dodelitvi individualne kvote pridobi zemljišča, namenjena za prirejo mleka, da na svojem kmetijskem gospodarstvu investira v mlečno prirejo ali da to kvoto potrebuje za izkoriščanje proizvodnih zmožnosti svojega kmetijskega gospodarstva (Letno poročilo ..., 2008).

Nacionalno rezervo se oblikuje v višini do 3 % od razpoložljive nacionalne mlečne kvote za oddajo in v višini do 3 % od nacionalne kvote za neposredno prodajo. V nacionalni rezervi ostane tudi vsa mlečna kvota, ki ni dodeljena proizvajalcem. Upravičenci do dodelitve individualne kvote iz nacionalne rezerve so nosilci KMG-MID-a (identifikacijska številka kmetijskega gospodarstva), ki se ukvarjajo s prirejo in trženjem mleka. Upravičenci do ponovne dodelitve iz nacionalne rezerve so fizične in pravne osebe, ki so jim bile individualne kvote odvzete in dodeljene v nacionalno rezervo (Uredba o uvedbi kvot za mleko in mlečne proizvode za kvotno leto 2004/2005).

Proizvajalec, ki ima individualno kvoto za oddajo, mora imeti izbranega odkupovalca, registriranega v Agenciji Republike Slovenije za kmetijske trge in razvoj podeželja (v nadaljnjem besedilu: Agencija). Pridelovalec ima lahko izbranih več odkupovalcev, vendar mora v tem primeru določiti odkupovalca, ki bo odgovoren za vodenje, pripravo podatkov za poročanje Agenciji in zbiranje dajatev (Uredba o uvedbi kvot za mleko in mlečne proizvode za kvotno leto 2004/2005).

Proizvajalec mleka z individualno kvoto za neposredno prodajo morajo voditi dnevne evidence o količinah mleka oziroma mlečnih izdelkov, ki so predmet neposredne prodaje, ter po koncu kvotnega leta (najkasneje do 30. aprila za preteklo kvotno leto) Agenciji posredovati izjavo o neposredni prodaji, ki povzema količine mleka oziroma mlečnih izdelkov iz dnevnih evidenc. Izjavo o neposredni prodaji morajo pridelovalci z individualno kvoto za neposredno prodajo posredovati tudi v primeru, če v določenem kvotnem letu niso tržili nič mleka ali mlečnih izdelkov (MKGP, 2005).

Proizvajalec lahko celotno individualno kvoto ali njen del prenese na drugega proizvajalca skupaj z zemljiščem (dedovanje, nakup oziroma zakup kmetijskih zemljišč) ali brez njega (nakup) (MKGP, 2005).

Preizvajalec, ki v posameznem kvotnem letu ni izkoristil vsaj 70 % svoje individualne kvote, se celoten neizkoriščen del individualne kvote odvzame. Če preneha s pridelavo, se mu odvzame celotna individualna kvota (MKGP, 2005).

Če se proizvajalec po prej navedenih situacijah znova odloči za prirejo mleko, mu država članica v tistem letu določi mlečno kvoto, ki pa sledi v skladu s členom 4(1) Uredbe Komisije, št. 1256/1999 najpozneje do 1. aprila po vložitvi zahtevka. Tega mora pridelovalec nujno vložiti na Agencijo najkasneje do konca februarja v istem kvotnem letu, ko mu je bila kvota odvzeta (MKGP, 2005). Če najmanj v dvanajstmesečnem obdobju proizvajalec z oddajo ali neposredno prodajo ne uporabi najmanj 70 % individualne referenčne količine, se lahko država članica skladno s splošnimi načeli prava skupnosti odloči:

- ali in po kakšnih pogojih se skupna ali del neuporabljene referenčne količine vrne v nacionalno rezervo; neuporabljene referenčne količine se ne vrnejo v nacionalno rezervo v primeru višje sile in v ustrezno upravičenih primerih, ki vplivajo na proizvodno zmogljivost zadevnih proizvajalcev in ki jih prizna pristojni organ;
- po katerih pogojih se referenčna količina ponovno dodeli zadevnim proizvajalcem (MKGP, 2004).

2.2.3 Mlečne dajatve

EU je zaradi omejitve prireje mleka z Uredbo Sveta, št. 857/84/EGS dne 2. aprila 1984 uvedla dodatno dajatev za mleko in mlečne izdelke (*superlevy*). Rejci jo morajo plačati za pridobljeno mleko, ki presega določeno referenčno količino (Avsec in Erjavec, 2005). Dajatev se plačuje v primeru, ko je v posameznem kvotnem letu presežena razpoložljiva nacionalna kvota. Dajatve za posameznega proizvajalca, ki je presegel kvoto, se izračuna glede na njegov delež v vsoti presežnih individualnih kvot (MKGP, 2005).

Dajatvi za oddajo in neposredno prodajo se obračunata ločeno, kar pomeni, da se proizvajalcu, ki ima obe vrsti individualne kvote, ti pri obračunu dajatve ne seštevata (MKGP, 2004).

Na začetku kvotnega obdobja so dajatve določene v deležu ciljne cene. Tako je na primer dajatev v letu 1984 znašala 100 % ciljne cene, kasneje pa že 115 %. Ob ukinitvi ciljnih cen

so se dajatve določale za vsako kvotno leto v fiksni vrednosti (Evropsko računsko sodišče, 2009).

Pri kvoti za oddajo so odkupovalci dolžni zbrati dajatev od posameznega proizvajalca v znesku, ki jim ga sporoči Agencija. V ta namen lahko odkupovalci znižajo ceno mleka. Ta znesek morajo odkupovalci nakazati na poseben evidenčni račun proračuna Republike Slovenije do 31. avgusta za preteklo kvotno leto. Pri kvoti za neposredno prodajo pa morajo znesek dajatve, ki jim ga sporoči Agencija, nakazati proizvajalci, in sicer prav tako neposredno na poseben evidenčni račun proračuna Republike Slovenije do 31. avgusta za preteklo kvotno leto (Mlečne kvote, 2005).

Vsaka država članica EU ima določeno letno mlečno kvoto, ki jo mora doseči. Če država prekorači nacionalno kvoto, morajo pridelovalci, ki so pridelali in oddali prevelike količine mleka v kvotnem letu, plačati dajatev (MKGP, 2005).

Države članice morajo vsako leto do 1. septembra Komisiji sporočiti rezultate izrabe sheme mlečnih kvot v predhodnem obdobju. Obvestilo mora biti v obliki izpolnjenega vprašalnika, ki vsebuje vse potrebne podatke za izračun dajatve. Stopnja dajatve je 27,83 EUR na 100 kg presežka (Evropsko računsko sodišče, 2009). Izračun o višini dajatve za posameznega proizvajalca pripravi Agencija, in sicer opravi prilagoditev oddanih količin pri posameznem proizvajalcu glede na vsebnost mlečne maščobe v oddanem mleku in individualno referenčno vsebnost mlečne maščobe, da se ugotovi količina mleka, ki je podlaga za izračun dokončne količine mleka za dajatev. To pomeni, da se najprej ugotovi presežek razpoložljive individualne kvote (MKGP, 2005).

Če pride v kvotnem letu do prekoračitve referenčne količine države članice, je ta država dolžna Skupnosti plačati dajatev za presežne količine pred 1. oktobrom. Država v prekršku mora do datuma plačati 99 % določenega zneska. Enoodstotni odbitek naj bi upošteval stečaje oziroma dokončno plačilno nesposobnost posameznih proizvajalcev, ki dolgujejo prispevek k dajatvi. Z Uredbo (ES), št. 1788/2003, člen 3 je določeno, da 1% dajatev ni treba plačati EKJS (MKGP, 2004).

Lahko se zgodi, da država članica EU svoje dolžnosti plačila dajatev ne izpolni pravočasno, čemur sledi najprej opozorilo Komisije državi članici, ki je v prekršku. Država članica lahko svoje stališče sporoči v tednu dni. Kasneje ima Komisija vse pristojnosti, da od vsote mesečnih predujmov za plačilo izdatkov iz proračuna odtegne ustrezno vsoto, ki je enaka vsoti neplačane dajatve, določene za državo članico EU.

Dajatve se v celoti razporedijo na proizvajalce, ki so prispevali k preseganju nacionalne referenčne količine (Avsec in Erjavec, 2005).

Če država članica v kvotnem letu ne doseže dodeljene referenčne količine, vključno z nacionalnimi rezervami, potem se dajatve ne plačajo. V tem primeru tudi proizvajalci, ki so presegli svojo mlečno kvoto v letu, ne plačajo dajatev (Mlečne kvote, 2005).

2.2.4 Kontrola mlečnih kvot

Kar zadeva oddajo in neposredno prodajo mleka poteka po Uredbi komisije 595/2004 nadzor. Pri oddaji je nadzor na ravni kmetij, nadzor je med prevozom mleka ter na ravni odkupovalcev. Države članice na vseh ravneh s pregledom na kraju samem fizično preverijo točnost vodenja računovodskih evidenc za trženo mleko. Nadzor poteka med izbranimi proizvajalci in odkupovalci, zlasti pri iztovarjanju v mlekarnah. Pri neposredni prodaji je nadzor na ravni kmetij in pri točnosti izjave. Deklarirana in posamična referenčna količina neposredne prodaje v zadevnem 12-mesečnem obdobju je manjša kot 5000 kg mleka ali ekvivalenta mleka. Pri vsakem proizvajalcu je nadzor opravljen najmanj enkrat v petih letih (MKGP, 2004; Uredbe Komisije (ES) št. 595/2004 z dne 30. marca 2004 ...).

Pogoj, da lahko odkupovalci kupujejo mleko pri proizvajalcih in opravljajo dejavnost na ozemlju države članice je, da jim to odobri država članica. Ne glede na strožje predpise zadevne države članice je odkupovalcem odobreno le, če:

- lahko dokažejo, da izpolnjujejo pogoje za opravljanje trgovske dejavnosti, kakor jih določajo nacionalni predpisi;
- v zadevni državi članici imajo prostore, v katerih lahko pristojni organ pregleda evidence zalog, registre in druge dokumente (hrani evidence zalog za vsako 12-mesečno obdobje z imenom in naslovom vsakega proizvajalca in drugimi podatki);
- odkupovalec hrani evidenco vsake posamezne oddaje najmanj tri leta po koncu leta, v katerem je bila evidenca izdelana;
- se zavežejo, da bodo redno dopolnjevali evidence zalog, registre in druge dokumente (trgovske dokumente, korespondenco in druge informacije iz člena Uredbe Sveta (EGS), št. 4045/89);
- se zavežejo, da bodo poročila in izjave najmanj enkrat na leto poslali pristojnemu

organu zadevne države članice (Uredbe Komisije (ES) št. 595/2004 z dne 30. marca 2004 ...; MKGP, 2004).

Vsaka država članica EU nadzoruje sistem kvot. Mlečno leto se začne 1. aprila in konča 1. aprila naslednje leto. Za vsako državo članico EU se v 12-mesečno obdobju oblikuje splošni načrt nadzora mlečnega sistema, in sicer na podlagi analize tveganja. Ta načrt nadzora vključuje najmanj naslednje:

- merila za izdelavo načrta,
- izbrane odkupovalce in proizvajalce,
- preglede na kraju samem, ki se nanašajo 12-mesečno obdobje,
- nadzor prevoza med pridelovalci in odkupovalci,
- kontrolo letnih izjav proizvajalcev ali odkupovalcev (Uredba o uvedbi kvot za mleko in mlečne proizvode za kvotno leto 2004/2005).

Po Uredbi komisije 595/2004 se kontrola izvaja deloma v zadevnem 12-mesečnem obdobju deloma po preteku tega obdobja na podlagi letnih izjav. Kontrola je končana z ustreznim letnim poročilom. Vsa poročila o nadzoru se zaključijo v osemnajstih mesecih po koncu mlečnega leta (MKGP, 2004).

Prav tako odkupovalec za vsakega proizvajalca ob koncu 12-mesečnega obdobja pripravi poročilo, v katerem sta navedeni vsaj količina mleka, ki ga je proizvajalec oddal v tem obdobju, in vsebnost maščobe v njem (Uredba o uvedbi kvot za mleko in mlečne proizvode za kvotno leto 2004/2005).

Če gre za prestopno leto, se količina mleka zmanjša za 1/60 količin, oddanih v februarju in marcu (MKGP, 2004).

2.2.5 Mlečne maščobe

Po uvedbi kvot se je večal delež mlečne maščobe v mleku, kar je vplivalo na večjo proizvodnjo masla ob vnaprej določeni količini mleka. Leta 1986 so zato uvedene prilagoditve maščob v kvotnem režimu. Posamezno članico, ki presega referenčne količine mlečnih maščob, doleti zmanjšanje mlečnih kvot (MKGP, 2004).

Proizvajalci s kvoto za oddajo imajo dodeljeno individualno referenčno vsebnost mlečne maščobe. Ta je pomembna zaradi prilagoditve oddanih količin mleka v posameznem kvotnem letu in je tudi podlaga za ugotavljanje zavezancev za plačilo dajatve. Pri tem

izračunu se opravi prilagoditev oddanih količin mleka glede na vsebnost mlečne maščobe v oddanem mleku in referenčno vsebnost mlečne maščobe. Izračun opravi Agencija (MKGP, 2005). Če vsebnost maščobe v mleku posameznega pridelovalca presega referenčno raven, se izračuna odbitek na dobavljeno količino; ta se nato pomnoži z 0,18 % za 0,1 g mlečne maščobe/kg mleka in tako se korigira kvota na fiksno količino mlečne maščobe. To pomeni, da so kvote določene z mlečno maščobo in ne s količino mleka (Avsec in Erjavec, 2005).

2.2.6 Trgovanje s kvotami

Sistem trgovanja z mlečnimi kvotami omogoča uspešnim in konkurenčnim kmetom dodatne kvote. Če to ni mogoče, se lahko zgodi, da s povečevanjem mlečnosti ves čas presegajo dodeljene kvote; v tem primeru je edini izhod zmanjšanje črede ali pa nakup dodatnih kvot (MKGP, 2005).

Trgovanje lahko poteka s prenosom individualne kvote z zemljo ali brez. Prenos z zemljo vključuje dedovanje, nakup ali zakup kmetijskih zemljišč, prenos brez zemlje pa je mogoč prek razpisov, in sicer s pridobitvijo kvot iz nacionalne rezerve ter s klasičnim trgovanjem (Uredba o uvedbi kvot za mleko in mlečne proizvode za kvotno leto 2004/2005).

Prenos kvot med posameznimi državami članicami ni mogoč, kar ščiti nekatere manj konkurenčne pokrajine posameznih članic. Bati se je namreč bilo, da bodo te države prodale svoje kvote konkurenčnejšim pokrajinam. Žal so bile v nekaterih državah kvote zelo drage in so bile predvsem za mlade in perspektivne kmete velika investicija (MKGP, 2004).

Proizvajalci v posameznih državah članicah trgujejo s kvoto enostavno, medtem ko je pri drugih članicah veliko omejitev pri trgovanju s kvoto. V državah, kjer je kvotni sistem omejen, je ponudba manj konkurenčna. To se kaže prav pri prerazporeditvi proizvodnih pravic med učinkovitimi in neučinkovitimi kmetijami. Ker imajo za kvoto, pravico zaprositi vsi rejci krav molznic, tako tisti na bolj ugodnih področjih prireje kot manj ugodnih, je kvota s tem razlogom orodje za »razvoj podeželja«, ki ohranja kmetijsko dejavnost in poseljenost na težavnih območjih aktivno (MKGP, 2007a).

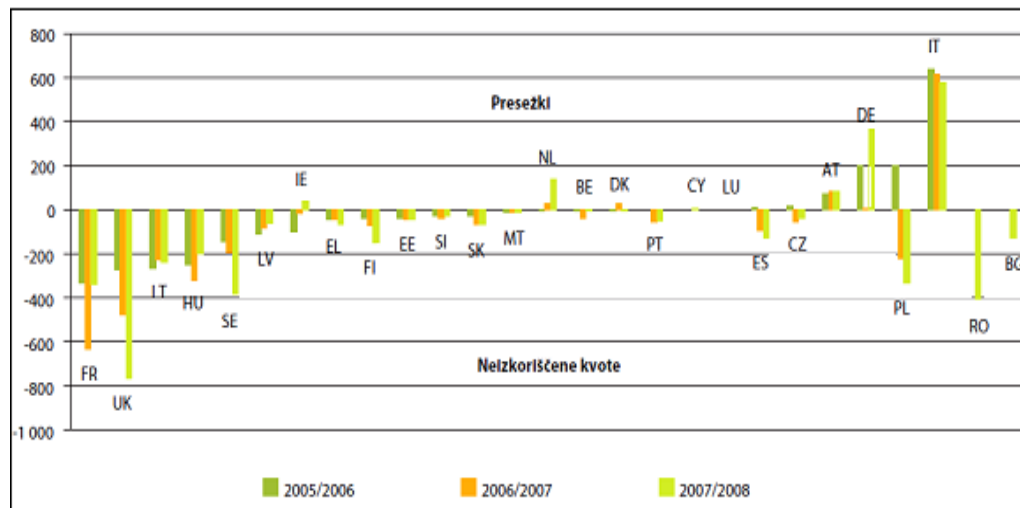
Če v državah kvotni sistem ni omejen, to pomeni, da je trgovanje kvot prosto. Kar pomeni, da je prenos kvot med učinkovitimi in neučinkovitimi kmetijami mleka in mlečnih

izdelkov prost. Kot stranski učinek pa v tem primeru izginjajo stroški neučinkovitosti. Shematsko prikazano sta si tako krivulji ponudbe z ali brez kvot podobni (vse dokler je skupna proizvodnja večja od začrtane kvote). Končni učinek prostega trgovanja kvot je spodbujanje proizvajalcev mleka k dodatnemu nakupu kvot (Bouamra-Mechemache in sod., 2008a).

2.2.7 Izkoriščenost mlečnih kvot

V obdobju 1995/1996-2004/2005 je bila kvota za oddajo mleka na ravni EU15 pogosto presežena, vendar je presežek v teh proizvodnih letih večinoma znašal manj kot 1 %; nato so se razmere spremenile. Zaradi neugodnih valutnih razmerij med državami članicami EU so se pojavila prva znižanja intervencijskih cen masla in posnetega mleka. Resnica pa je, da so nekatere države članice EU izpostavljene neugodnim območjem in vremenskim razmeram, kar privede do manjše proizvodnje mleka in posledično k manjšemu končnemu proizvajalčevemu izkupičku denarja (Evropsko računsko sodišče, 2009).

EU se sooča z neizkoriščenostjo kvot, saj se od mlečnega leta 2004/2005 prireja mleka letno giblje pod dodeljenimi kvotami. V EU15 je neizkoriščenost v proizvodnem letu 2004/2005 znašala 0,613 mio ton (0,5 % kvote), v proizvodnem letu 2005/2006 se je zmanjšala na 0,524 mio ton (0,4 % kvote), v proizvodnem letu 2006/2007 pa povečala na 1,919 mio ton (1,2 % kvote) v EU25 in 2,222 mio ton v EU27 (1,0 % kvote). Leta 2009 je zaradi povečanja mlečnih kvot iz leta 2008 (2 %) in 2009 (1 %) ter zaradi splošne in gospodarske krize, neizkoriščenost kvot na ravni EU27 dosegla kar 4% vrednost (Evropsko računsko sodišče, 2009).

Slika 1: Izkoriščenost mlečnih kvot med letoma 2005 in 2008 (Evropsko računsko sodišče, 2009)

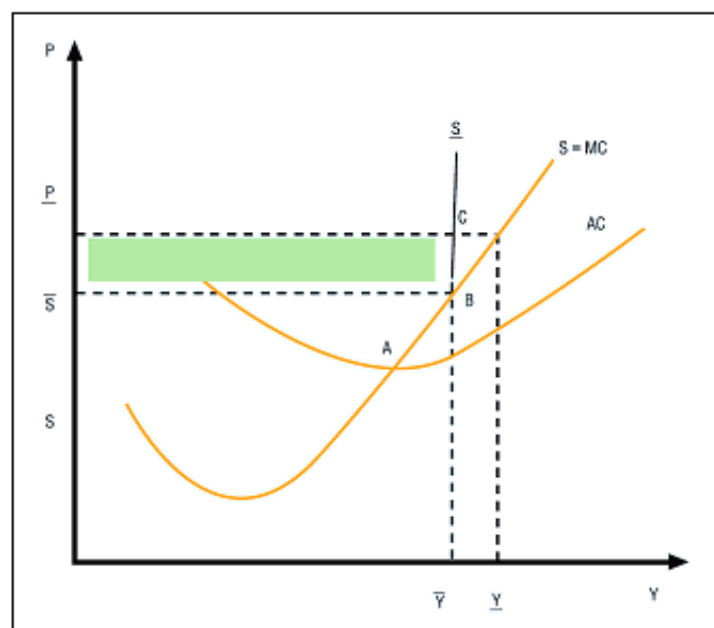
Na sliki 1 je na nacionalni ravni moč opaziti določene stalnice. V zadnjem obdobju (od leta 2005/2006 do 2007/2008) so svojo kvoto največkrat presegle naslednje države članice EU, v padajočem zaporedju po obsegu presežka: Italija, Nemčija, Nizozemska, Avstrija, Danska (v proizvodnem letu 2006/2007 presegla svoje kvote), Ciper (v letu 2007/2008 imel presežek prireje mleka) in Luksemburg (država, ki je v vseh treh obdobjih izkoristila kvoto). Največji delež skupnega presežka je vedno znova zabeležen v Italiji. Razmere v Italiji so že od začetka zaznamovale dejstvo, da je bila njena nacionalna kvota, tako kot kvota drugih držav članic, določena na podlagi količin, pridelanih v preteklosti, ki so bile manjše od domače porabe. Zato so države kot je Italija odvisne od držav, neto uvoznice mleka in mlečnih izdelkov, kar torej pojasnjuje stalni pritisk na italijansko nacionalno kvoto. Velika Britanija, Švedska in od nedavnega Francija pa so države EU, ki čedalje manj v celoti izkoriščajo svojo kvoto (Evropsko računsko sodišče, 2009).

V državah EU, kjer ob koncu kvotnega leta ostanejo neizkoriščene nacionalne rezerve, jih minister za kmetijstvo v državi članici EU, pristojen za razdelitev rezerve, razdeli na podlagi javnega razpisa. Kriterije za razdelitev nacionalne rezerve pa določi tudi minister za kmetijstvo v vsaki državi članici EU (Uredba o uvedbi kvot za mleko in mlečne proizvode za kvotno leto 2004/2005).

2.3 EKONOMSKI UČINKI MLEČNIH KVOT

2.3.1 Mlečne kvote in renta kvot

Na sliki 2 je prikazan koncept kvot in kvotnih rent na ravni proizvajalca. Razberemo lahko, da krivulja S , ki predstavlja ponudbo, sovpada z naraščajočo krivuljo mejnih stroškov (MC) in je nad sečiščem s krivuljo povprečnih stroškov (AC); to je del nad A na MC krivuljo. Krivulja povprečnih stroškov ima obliko črke U ; MC krivulja seka krivuljo AC pri njenem minimumu.

Slika 2: Prikaz krivulj in povprečnih stroškov, koncepta rente kvote (Witzke in sod., 2009)

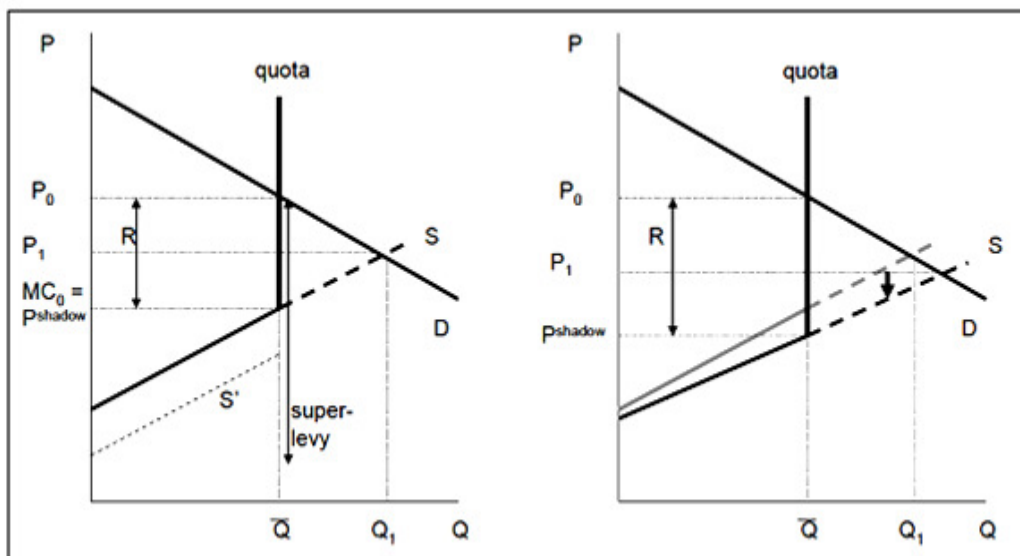
Uvedba mlečnih kvot je ustvarila odmik standardne tržne konkurenčne cene, saj se maksimalni dobiček ustvari, ko so mejni prihodki enaki mejnim stroškom. Če je kvota zavezujoča, bo proizvodnja omejena nasproti nerestriktivnemu tržnemu ravnotežju. Tako bo nova proizvodnja fiksna pri $\bar{Y}$ in sovpada z omejujočo kvoto na nižji ravni od prvotnega proizvodnega ravnotežja $\underline{Y}$. Proizvodnja bo v krču pri točki B in bo postala popolnoma neelastična na ravni kvote (vertikalni segment $\underline{BS}$). Novo krivuljo ponudbe bo zdaj tvoril segment $\underline{ABS}$, zato od tu naprej ni več mogoče neposredno opazovati odziva proizvodnje na nihanje cen (Witzke in sod., 2009).

Razlika med tržno ceno in senčno ceno se imenuje renta kvote, ki je na sliki prikazana med $\underline{P}$ - $\underline{S}$. Rento kvote torej predstavlja območje, pobarvano z zeleno barvo ($\underline{PSBC}$). Renta

predstavlja komponento cene, ki je nad minimumom, potrebnim za obstanek proizvodnje na ravni določenih kvot. Če znižanje cene mleka presega enoto rente kvote, je nova cena mleka nižja od senčne. V tem primeru kvota ni več omejevalna in proizvodnja pade pod območje kvot. Prireja mleka v režimu mlečnih kvot je torej občutljiva na padec cen mleka le, če je padec večji od enote mlečne rente (Witzke in sod., 2009).

Sistem mlečnih kvot dopušča možnost, da se cene mleka povzpnejo nad ravnotežno raven, kakršna bi se vzpostavila na nereguliranem trgu, na katerem bi se odkupne cene izenačile z mejnimi stroški proizvodnje; tako se ustvarijo rente. Dokler so te pozitivne in so kvote izkoriščene, tako dolgo deluje kvotni režim omejevalno. Ob ekonomski podmeni »vse ostalo nespremenjeno« bi tehnološki napredek v prireji mleka znižal proizvodne stroške in postopno povečal rento kvote. Po drugi strani lahko znižanje podpor oziroma zaščit ali dvig mlečne kvote znižata ceno mleka, inflacija proizvodnih stroškov, kakršna je na primer cena krme, pa lahko poveča stroške in s tem zniža rente. Ko pa padajoče tržne cene ali naraščajoči proizvodni stroški dosežejo ravnotežno ceno, renta kvote izgine in kvota sama po sebi ni več omejevalni proizvodni dejavnik (Erjavec in sod., 2008).

2.3.2 Učinkovitost mlečnih kvot

Slika 3: Koncept učinkovitosti mlečnih kvot ter dogajanja ob ukinitvi kvot (Jongeneel in Tonini, 2008)

Če odstranimo kvotne omejitve, se na novo vzpostavi ravnotežje, v katerem prireja mleka sledi povpraševanju (glej P_1 , Q_1). Kot kaže slika 3, pride v tem primeru do rasti prireje mleka. Kljub padcu cen efektivna cena za kmete (senčna cena je zdaj enaka tržni) še vedno kaže večanje iz P_0^{shadow} k P_1 , kar povzroči, da se proizvodnja dvigne od Q h Q_1 . Upoštevati je treba, da je v tem primeru všteta ukinitve kvote. Kar zadeva ponudbo, je obseg znižanja cen mleka odvisen od velikosti kvotne rente na eni in naklona krivulje ponudbe (nanaša se na cenovno elastičnost ponudbe) na drugi strani. Elastičnost povpraševanja je dodaten pomemben dejavnik, ki pojasnjuje novo ravnotežje (Jongeneel in Tonini, 2008).

Prav tako je pomembna distribucija mlečnih kvot. Pomembnost trgovanja s kvotami so analizirali Dawson (1991), Boots (1999) in Colman (2000). Sistem prerasporeditve lahko poveča konkurenčnost v prirejo mleka ali pa ustavi prirejo na nekonkurenčnih območjih. Znano je, da kvotni sistem ohranja proizvodnjo na teh predelih. Prav zato pa ni pomembna le višina kvot in rent kvote, ampak tudi, kako so te kvote upravljane. Tako je lahko eden od učinkov ukinitve mlečnih kvot pomik krivulje ponudbe navzdol (slika 3).

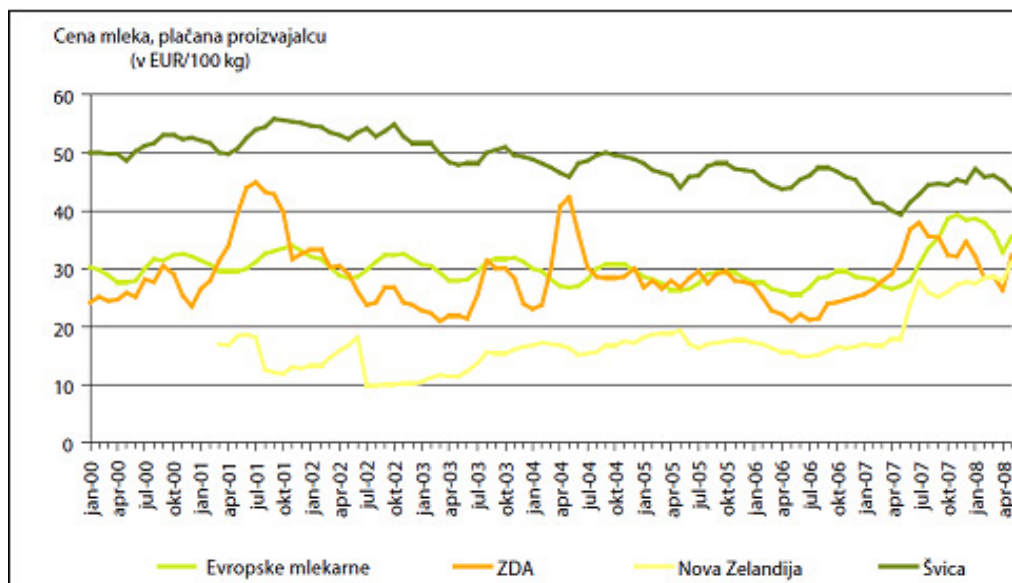
Vzrok za to je neučinkovitost sistema mlečnih kvot, ki omogoča, da se mleko ne prideluje le na najbolj učinkovitih kmetijah, ampak tako na učinkovitih kot na neučinkovitih. Razsežnost učinkovitosti bo odvisna od trgovanja s kvotami oziroma njihove distribucije. Seveda je lahko to trgovanje s kvotami tudi omejeno, če želimo ohraniti proizvodnjo na

manj učinkovitih območjih z omejenimi dejavniki (OMD). Tako imamo v državah posamezna območja, kjer so kvote omejevalne, in spet druga, kjer kvote ne predstavljajo omejitve. Če je mogoče trgovanje s kvotami, lahko učinkovite kmetije kupijo kvote od neučinkovitih in tako ne pride do neučinkovitostnega vpliva (Jongeneel in Tonini, 2008).

Glede uvedbe dajatev naj poudarimo, da prejmejo kmetje plačilo za mleko po tržni ceni le do višine njihovih kvot, za vso dodatno količino pa je tržni ceni odšteta globa. Običajno je globa visoka, in sicer tako visoka, da presežen kilogram mleka nikakor ne pokriva stroškov njegove proizvodnje. Če je kmetu zagotovljena renta kvote R , ki je večja od dajatve, se zdi racionalno, da proizvaja presežke svojih kvot. Če proizvaja preveč, so mejni stroški proizvodnje (ocenjeni za to količino proizvodnje) enaki tržni ceni, ki ji je odšteta kazen (Jongeneel in Tonini, 2008).

2.3.3 Posledice sistema mlečnih kvot in vzroki za bodočo ukinitve kvot

Kvotni sistem je pomembno vplival na stabilnost cen v EU. Z uvedbo mlečnih kvot je ta postala proizvodni dejavnik, ki po eni strani omejuje obseg pridelave in izvoza, po drugi strani na pomembno prispeva k stabiliziranju odkupnih cen surovega mleka. Temeljni namen mlečnih kvot je zagotoviti stabilno odkupno ceno, ki je višja od cene, ki bi se vzpostavila, če ne bi bilo cenovnih podpor (uvoznih dajatev, tržnih intervencij in izvoznih podpor). Mlečne kvote so tako dopolnjujoči element cenovnih podpor (Erjavec in sod., 2008). Tržne razmere, ki jih je ustvarila skupna ureditev trga (SUT) do leta 1984, niso bile niti stabilne niti uravnovešene, saj je hkrati prihajalo do zvišanja nominalnih proizvodnih cen in do obsežne čezmerne proizvodnje, vendar je bil za proizvajalce razvoj trga predvidljiv, saj se je pričakovalo, da se bodo cene spreminjale le navzgor. Šele z uvedbo mlečnih kvot leta 1984 je prišlo do upravljanja skupnega trga. Takrat so začeli upoštevati stabilnost in ravnotežje. Sistem mlečnih kvot je omejil ponudbo in ohranil nominalne cene na razmeroma visoki in stabilni ravni. Brez upoštevanja sezonskih nihanj so zabeležene cene surovega mleka v EU v obdobju 1984-2007 v primerjavi z obdobjem pred uvedbo kvot le malo nihale (Evropsko računsko sodišče, 2009).

Slika 4: Gibanje cen mleka v Evropi, ZDA, Novi Zelandiji in Švici med letoma 2000 in 2008
(Evropsko računsko sodišče, 2009)

S slike 4 je razvidno, da kvotni sistem dejansko vpliva na stabilne cene mleka. Opaziti je, da so evropski rejci mleka deležni višjih odkupnih cen mleka kot rejci mleka na Novi Zelandiji, a nižjih kot švicarski. Evropske cene so precej podobne tistim v ZDA, vendar so stabilnejše.

Priznati je treba, da so posamezne države članice in njihove agrarne skupnosti izkoristile sedanji sistem v svoj prid in razvile določene nacionalne rešitve, tako da trenutni sistem kvot deluje dobro kljub dejstvu, da je cena za nakup kvot v nekaterih državah članicah razmeroma visoka. V zvezi s trenutnim evropskim modelom kmetijstva sedanji sistem dovoljuje proizvodnjo mleka na različno velikih kmetijah (tako velikih kot malih) ter na vseh območjih in regijah, tudi manj razvitih. Prav tako trenutni sistem kvot zagotavlja znatne strukturne spremembe tako pri številčnem kot tudi strukturnem stanju kmetij. V nekaterih članicah je sistem kvot celo pomagal mladim rejcem krav molznic, da so ostali v kmetijstvu. Pri tem je treba poudariti, da so mladi rejci, katerih namen je dlje časa ostati v kmetijski panogi, veliko denarja namenili za nakup mlečnih kvot. Zato se zanje kot ugoden razplet kaže, sistem postopnega ukinjanja kvot, saj so v času do leta 2015 možne in potrebne prilagoditve prav teh mladih rejcev, prav tako pa je potrebno njihovo usmerjanje. Nujne bodo infrastrukturne in tehnične spremembe, ki bodo omogočale kmetovanje in zmožnost konkuriranja na prostem trgu (Evropsko računsko sodišče, 2009).

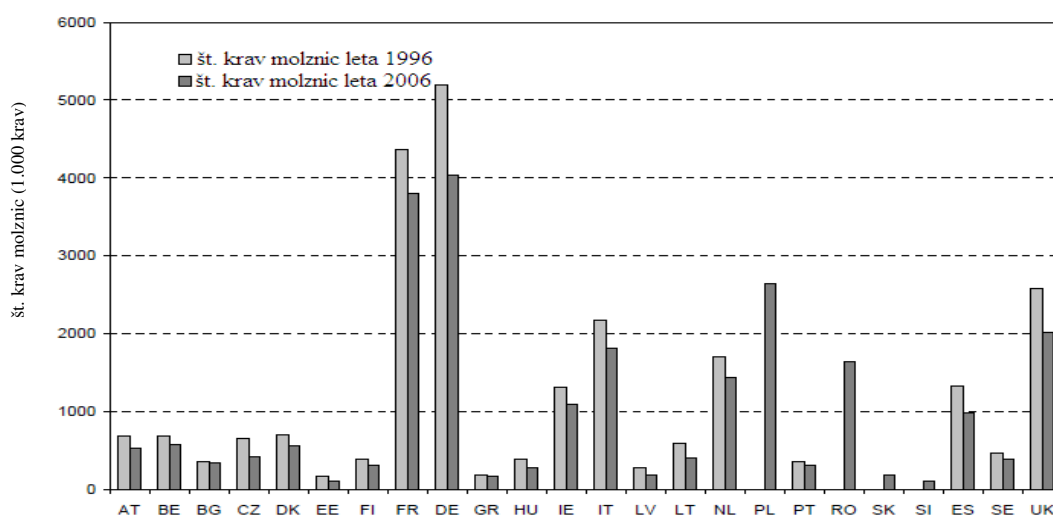
Na območjih z omejenimi dejavniki prireje so oportunitetni stroški za uporabo zemlje v druge namene višji kot za prirejo mleka, vendar se kmetje še vedno odločajo za prirejo mleka. K temu je doprinesel prav kvotni sistem, ki ohranja prirejo mleka na OMD-območjih. Slednje za Slovenijo niti ni tako slabo, saj je veliko kmetij v hribih in na krasu, ta območja pa sodijo v OMD-območja. Enako velja za sosednjo državo Avstrijo, ki je zelo hribovita in zato velika večina kmetij sodi v OMD-območja (Zgonec, 2009).

V prejšnjem poglavju o učinkovitosti kvot smo lahko ugotovili, da je slabost sistema vsekakor zmanjšana proizvajalčeva ekonomska svoboda. Kvote mu ne omogočajo, da bi pridelal količine, ki bi bile zanj bolj donosne. Tako so kvote v nasprotju z osnovnimi ekonomskimi načeli, saj ne omogočajo normalnega ekonomskega ravnotežja. Slabost kvotnega sistema je tudi ta, da je bilo politično določeno katera regija bo pridelala določeno količino mleka. Rezultat tega je, da pridelava odstopa od prostih razmerij na trgu in onemogoča, da bi se proizvodnja preselila na območja z nižjimi stroški pridelave. Prav zato kvotni sistem povečuje skupne stroške proizvodnje in slabša proizvajalčevo konkurenčnost. Znano je, da je uvedba kvot povečala stroške pridelave, saj so bile kvote dodeljene vsem pridelovalcem, tako učinkovitim kot neučinkovitim (Evropsko računsko sodišče, 2009).

Eden od glavnih razlogov za povečanje mlečnih kvot in prihodnjo ukinitvev teh pa je, da se povpraševanje po evropskih mlečnih izdelkih na svetovnem trgu povečuje. Mlečni izdelki se večinoma porabijo na trgih, na katerih so proizvedeni, obseg mednarodne trgovine z mlečnimi proizvodi dosega le okoli 7 % globalne proizvodnje, izražene z ekvivalenti mleka. Do leta 2003 sta imela proizvodnja in izvoz iz EU močan vpliv na svetovne cene razmeroma majhnega svetovnega trga z mlečnimi proizvodi. Od takrat se mednarodno povpraševanje hitro povečuje, čemur pa proizvodnja ne sledi ustrezno (Witzke in sod., 2009). Slednje velja tudi za druge pomembnejše izvoznice, kar je zlasti od leta 2005 naprej povzročalo naraščanje cen mlečnih proizvodov v mednarodni menjavi. Bolj odzivne so bile seveda države brez kvotnega sistema. Ena od lastnosti kvotnega sistema je torej ta, da proizvajalci in posledično predelovalci ne morejo slediti povečanju povpraševanja na trgu. Vendar kljub zmanjšanju povpraševanja po mleku in mlečnih izdelkih v času krize, se v bodoče pričakuje naraščanje povpraševanja na trgu (Witzke in sod., 2009).

Kvotni sistem je ponekod v državah članicah EU vplival na velikost črede. Medtem ko se je mlečnost krav v posameznih državah od leta 1984 močno povečevala, so kvote po

uveljavitvi ves čas ostale na približno enaki ravni. Ob povečani pridelavi so zato zaradi omejevalnih kvot kmetje morali dejansko zmanjšati čredo, da niso presegli lastne (individualne) kvote. Sistem trgovanja z mlečnimi kvotami je tako blažil sistem zmanjševanja čred zaradi večje mlečnosti. Posledica povečane mlečnosti je bila povečanje prodaje kvot med rejci molznic. Hkrati pa so se povečale cene kvot v državah članicah EU, katerih si mnogi manjši rejci preprosto niso mogli privoščiti. Kvotni sistem je torej deloval omejevalno na velikost črede (Van Berkum in Helming, 2006).

Slika 5: Število krav molznic v državah članicah EU v letu 1996 in letu 2006
(AGMEMOD Consortium in sod., 2009)

Za večino pridelovalcev je ukinitve kvot izziv, hkrati pa velika skrb. Gre namreč za preživetje na odprtem trgu. Sleherni pridelovalec mleka se bo moral sam odločiti, ali ostati v mlečni dejavnosti ali jo opustiti (Izjava predsednika republike Slovenije dr. Danila Türka ..., 2008).

Kljub različnim (pozitivnim in negativnim) pogledom na mlečne kvote je jasno, da bodo te po letu 2015 zagotovo ukinjene. Ker pa je kvotni sistem povezan z znatnimi cenovnimi podporami, ga ni mogoče ukiniti prek noči. Taka nenadna odprava bi vplivala na proizvodnjo, ki bi hitro rasla zaradi ugodnih cen. Druga neprijetna posledica bi bila ogroženost proračuna EU, saj bi vse dodatne količine morali izvoziti s proračunskimi podporami. Tako je s perspektive proračuna ukinitve kvot mogoča le z nižanjem vseh ukrepov, še zlasti zunajtrgovinskih, pa tudi drugih, ki sofinancirajo presežke mleka (Darovic, 2009a).

Prav zaradi bojazni pred negativnimi učinki hitre ukinitve kvot je bil izbran »mehki prehod«, ki temelji na postopnem dvigovanju mlečnih kvot do leta 2015. Tako bo dovolj časa, da se bo mlečni trg postopno privadil na proste tržne razmere. Prav zato Unija spodbuja pridelovalce mleka k dolgoročnemu investiranju v infrastrukturo. Predstavniki Evropske komisije namreč napovedujejo, da se bo povpraševanje po mleku v EU in na globalnem trgu v prihodnjih letih povečevalo skupaj s cenami mleka in mlečnih izdelkov (Evropska komisija, 2008).

Odprava mlečnih kvot bo torej na ravni EU27 pozitivno vplivala na konkurenčnost rejcev na trgu z mlekom. Temu bo sledila pospešitev prestrukturiranja prireje mleka, kar bo najverjetneje vodilo k povečanju velikosti črede in tako tudi mlečnosti. Zato bo po eni strani prišlo do hitrega napredka razvojno sposobnejših rejcev, po drugi strani pa bodo manj učinkoviti rejci hitro odnehali in se raje preusmerili v druge dejavnosti (Jansson in Britz, 2002).

Konkurenčnost evropskih proizvajalcev mleka je eden poglavitnih ciljev reforme, vendar je njegova uresničitev odvisna od tega, koliko se je mlečni sektor sposoben prilagoditi svetovnemu povpraševanju pri ceni in kakovosti proizvodov (Evropsko računsko sodišče, 2009).

Po izteku liberalizacije trga mlečnih kvot bo velika pozornost namenjena tudi mlečni industriji. V sistemu mlečnih kvot je obseg proizvodnje zanesljivo načrtovan in določen tako za mlekarne kot za kmete. Z ukinitvijo kvot pa načrtujejo, da se bodo poslovni odnosi med kmetijskimi dobavitelji in mlekarnami preuredili in vzpostavili po novih pogodbenih dogovorih (Schlecht in Spiller, 2009).

2.3.4 Ukinitve mlečnih kvot

Že ob reformi SKP leta 2003 je bila določena ukinitve mlečnih kvot oziroma je bilo jasno, da se ne bodo podaljšale. Pred letom 2008 se je v času pregleda reforme dvignil val nasprotujočih si mnenj glede podaljšanja kvot do leta 2015. Pogovori so potekali med kmeti pridelovalci, mlekarji, kmetijskimi strokovnjaki ter vladnimi predstavniki. Pred dokončno odločitvijo je bilo tako izdelanih veliko študij, ki so prikazovale različne scenarije dogajanja po letu 2015, če kvote ne bi bile podaljšane. Veliko študij se je nanašalo na pravilno izpeljavo ukinitve kvot. Te so temeljile na čim manjših možnih

negativnih posledicah. Nekatere študije so se poglobljale v kvotno menjavo med državami, spet druge v zmanjšanje dajatev. Pogajanja o prihodnosti mlečnih kvot so bila izredno zahtevna in naporna, saj so številne države članice zahtevale precej višje kvote, kot je predlagala Komisija. Kljub temu je bil na koncu dosežen napredek, saj je prišlo do sprejetja kompromisa, da se mlečne kvote povečajo le za 1 % na leto v naslednjih petih letih (Evropsko računsko sodišče, 2009).

EU se s problemi mlečnega sektorja sooča na različne načine. Eden od ukrepov proti koncu leta 2009 je bila ustanovitev t. i. Skupine za mleko, ki združuje strokovnjake z različnih področij. Namen Skupine je preučiti srednjeročno in dolgoročno prihodnost mlečnega sektorja, zlasti zaradi postopne odprave mlečnih kvot v letu 2015. Delo Skupine za mleko poteka vzporedno z ukrepi, ki jih Komisija uvaja za kratkoročno stabilizacijo trga mleka. Skupini na visoki ravni predseduje Jean-Luc Demarty, generalni direktor Komisije za kmetijstvo in razvoj podeželja, države članice pa zastopajo visoki uradniki. Teme razprav v Skupini za mleko so vezane na pogodbene odnose med proizvajalci mleka in mlekarnami, in sicer čim boljše ravnovesje med ponudbo in povpraševanjem na trgu mleka, prav tako na večjo preglednost in informiranje porabnikov o kakovosti, zdravju in vprašanjih označevanja proizvodov (Habjan, 2010).

Izstop iz kvotnega sistema je med drugim tudi politična odločitev. Medtem ko so nekatere države kvote zelo omejevale, so se druge potegovala za njihovo ohranitev. Med zagovornicami ukinitve so bile predvsem tiste države, ki so presegle nacionalno mlečno kvoto, in države, ki jim je blizu ideja liberalizacije evropskega kmetijstva. V zadnjem obdobju (od 2002/2003 do 2007/2008) so svojo kvoto največkrat presegle naslednje države članice (v padajočem zaporedju po obsegu presežka): Italija, Nemčija, Nizozemska, Avstrija, Danska, Ciper in Luksemburg. Anglija, Švedska in od nedavnega Francija pa so države članice, ki čedalje manj izkoriščajo svojo kvoto (Jongeneel in Tonini, 2008). V posebno skupino uvrščamo tudi Avstrijo, Slovenijo in Češko, ki imajo prirejo mleka v državi zelo razpršeno; prav tako večina površin v teh državah sodi na območja z omejenimi dejavniki (OMD). Za te države pa je tudi značilno, da prevladujejo kmetije, ki imajo v povprečju majhno število molznic (Evropsko računsko sodišče, 2009).

Države članice EU so bile večinoma podpornice ukinitve mlečnih kvot in so dosegle svoj cilj. Odpravi kvotnega sistema je bila naklonjena tudi Komisija s predsedujočo Mariann Fischer Boel, ki se je leta 2003 dokončno odločila za odpravo sistema (Evropsko računsko

sodišče, 2009). Novi komisar za kmetijstvo in razvoj podeželja, Dacian Ciolos, pravi, da v državah, kot sta Nizozemska in Danska, kjer je mlečna industrija zavarovana s kvotami, še ni povsem jasno, ali bo EU pomagala pri prestrukturiranju mlečnega sektorja ali bo končno odločitev prepustila trgu, kot se je zgodilo v Veliki Britaniji v zadnjih šestih letih (Lott, 2010).

Pri tem moramo poznati tudi dogajanje na trgu v preteklih letih (torej zgodovino skupne kmetijske politike, ki je opisana v prejšnjih poglavjih). Ideja o ukinitvi kvot se ni pojavila kar nenadoma. Evropska unija liberalizira svoj trg že od skupne reforme leta 1992, preobrat v SKP pa je dosegla z reformo leta 2003. Tako EU ves čas znižuje različne cenovne podpore, ukinja izvozna nadomestila, uvozne kvote, znižuje intervencijske cene in količine intervencijskih nakupov ter liberalizira še nekatere druge tržne dejavnike. Ker so kvote del cenovnih podpor, te pa so bile v zadnjih letih znižane ali nekatere celo odpravljene, je prišlo do fenomena neizkoriščenosti mlečnih kvot. Tako so bile kvote *de facto* že ukinjene, kar se je najbolj pokazalo leta 2008, ko se proizvodnja kljub povečanju (2 %) ni povečala (Witzke in sod., 2009).

2.4 PRIREJA MLEKA IN SEKTORSKA KMETIJSKA POLITIKA V SLOVENIJI

2.4.1 Struktura razdelitev območij Slovenije

Prireja in predelava mleka velja pri nas za enega od glavnih podsektorjev slovenskega kmetijstva. V začetkih je prireja mleka temeljila na razmeroma majhnih družinskih kmetijah, ki so mleko vozile v mlekarne za dodatno obdelavo (MKGP, 2005).

V tistem času je bil za proizvajalce najpomembnejši direktni dohodkovni ukrep podpore za območja z omejeno dejavnostjo. Ta je razmeroma ugodno vplival na stanje v kmetijstvu. Slovenija sodi med države z zelo razgibanimi regijami, zato je kmetovanje omejeno. Veliko kmetij je odvisnih od dodatnih subvencij, saj jim je le tako omogočeno kmetovanje. Večina kmetijskih zemljišč (72,5 %) je na območjih z omejenimi možnostmi za kmetovanje. Slovenija se uvršča v krog držav članic EU z nadpovprečnim deležem podeželskih območij. Po kriterijih OECD se v podeželska območja uvršča 67 % vseh občin oziroma 77 % celotnega ozemlja, v podeželskih občinah pa živi 41 % vsega prebivalstva. Od leta 2000 je bila kompenzacija za višje proizvodne stroške, zaradi neugodnih pridelovalnih razmer, dodeljena na hektar in je usklajevala kmetijska območja po principih

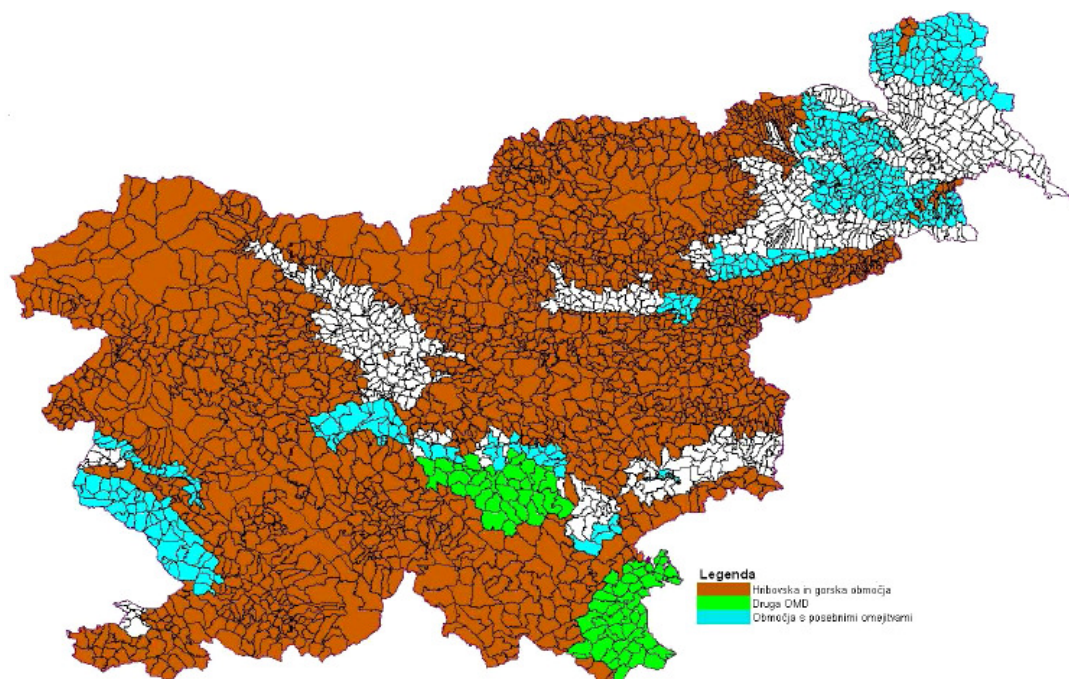
EU. Za Program razvoja podeželja je bilo v Sloveniji v obdobju 2007-2013 skupaj namenjeno 1,1 milijard evrov javnih (evropskih in nacionalnih) sredstev. Pridelovalci mleka pa so imeli še posamezne dodatne ugodnosti; k temu prištevamo skupne programe za kompenzacijo stroškov, podpore investicijam in okoljevarstvene pomoči (MKGP, 2007a).

Programi delujejo v sklopu kmetijske politike in se praviloma nanašajo na posamezne proizvajalce, skupine proizvajalcev ali območja, financira pa jih država Slovenija preko Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP). Namen programov je povečati konkurenčnost in učinkovitost kmetijskih proizvajalcev, podpreti razvoj predelovalne industrije, tržne organiziranosti ter splošni razvoj podeželskih območij. Programi so razdeljeni na dve večji skupini (MKGP, 2007a).

Prvo sestavljajo izravnalna plačila proizvajalcem (npr. za težje pridelovalne razmere, za okolju prijazno kmetijstvo). Ta plačila neposredno vplivajo na prihodek proizvajalcev in so namenjena povečanju njihove konkurenčnosti (izravnavanju razlik zaradi manjše proizvodnje ali višjih stroškov) (MKGP in KIS, 2007).

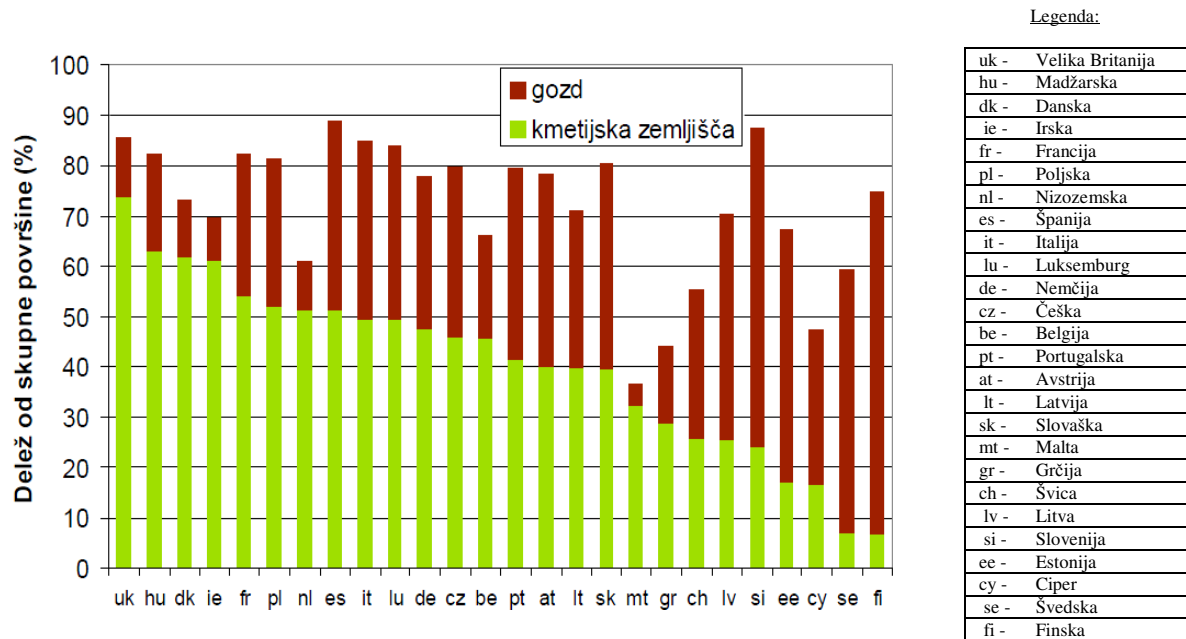
V drugo skupino ukrepov v okviru politike razvoja podeželja so združeni t. i. ukrepi razvojne politike, ki zajemajo podpore investicijam in ukrepe prestrukturiranja kmetijskih gospodarstev ter živilsko-predelovalne industrije in zadrug, vertikalni programi razvoja podeželja (diverzifikacija dejavnosti, infrastruktura, zemljiške operacije ipd.) ter drugi ukrepi (podpore združevanju, trženju ipd.) (MKGP in KIS, 2007).

Glede naravnih danosti Slovenija prav gotovo sodi med države z neugodnimi razmerami za kmetijsko pridelavo, kar pojasnjuje slika 6. V rodovitnem delu kotlin in ravnin, kjer ni omejitev za moderno in učinkovito kmetijsko pridelavo, je le slaba četrтина kmetijskih površin. Povsod drugod je zaradi različnih naravnih omejitev proizvodna sposobnost kmetijskih zemljišč manjša, pridelava pa manj intenzivna in dražja. Kmetijska pridelava v Sloveniji poteka v težkih razmerah, saj kar 73 % kmetijskih gospodarstev oz. 72 % kmetijskih zemljišč v uporabi leži na območjih z omejenimi dejavniki za kmetijsko dejavnost (OMD). To nas uvršča med države z najbolj neugodnimi razmerami za kmetijsko dejavnost v EU (MKGP, 2007a).

Slika 6: Območja z omejenimi danostmi (OMD) v Sloveniji za Program razvoj podeželja (PRP) 2007-2013 (MKGP, 2007a).

Na sliki 7 je vidno, da pretežni delež Slovenije pokriva gozd, kar je za pridelavo slabo, vendar so kljub temu ostale površine travinja dovolj izkoriščene, da je živinoreja v slovenskem kmetijstvu osrednja panoga. V bruto vrednosti kmetijske pridelave je delež živinoreje v Sloveniji več kot 50 %. Govedo še vedno predstavlja več kot 70 % vse živine v Sloveniji. V drugih državah EU imajo le še Francija, Irska in Luksemburg po strukturi več govedi kot Slovenija (Evropsko računsko sodišče, 2009).

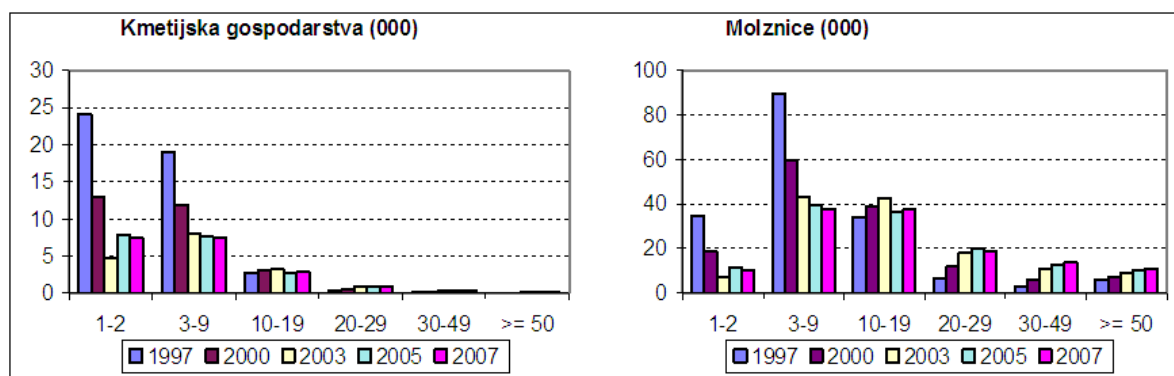
Slika 7: Delež kmetijskih zemljišč in gozdnatih površin od skupne površine v državah Evropske unije (EU) v letu 2004 (Vidrih, 2008)

V EU obsega trajno travinje 51 mio. hektarjev ali 12,8 % vseh zemljišč. Več je njiv (96 mio ha oz. 24,3 %) in gozda, ki ga ima EU za 140 mio. ha oz. 35,2 %. Največji delež kmetijskih zemljišč od skupne površine imajo Velika Britanija s Severno Irsko (73,7 %), Madžarska (63 %), Danska (62 %) in Irska (61 %). Slovenija se s svojimi 24 % uvršča na rep razporeditve glede na delež kmetijskih zemljišč (Vidrih, 2008).

2.4.2 Prireja mleka in izkoriščenost mlečnih kvot v Sloveniji

V Sloveniji je prireja mleka v preteklih letih doživela različne programe specializacije in konsolidacije. Od sredine 90ih let so v govedoreji tekli intenzivni procesi koncentracije in specializacije reje, ki so pripeljali do zmanjševanja števila rejcev, povečevanja povprečne velikosti črede na gospodarstvo, rasti mlečnosti krav in povečevanja kakovosti mleka. Po raziskavah se je v letu 2005 od vseh 77.175 kmetijskih gospodarstev s prirejo mleka ukvarjalo 10.009 kmetij, leta 2008 pa je številka padla na 8.600 kmetij, od tega je povprečna slovenska kmetija s kravami molznicami v kontroli prireje mleka redila 12,5 krav molznic. Omembe vreden je tudi podatek po SURS-u, da je bila v Sloveniji leta 2008 dosežena povprečna mlečnost po kravi molznici 6.043 kg mleka. V mlekarški panogi intenzivno potekajo procesi prestrukturiranja. Število kmetij se zmanjšuje in med drugim zaznavamo predvsem zmanjševanje števila kmetijskih gospodarstev, ki oddajajo mleko.

Medtem ko se večja gospodarstva le še širijo in povečujejo število glav živine (MKGP in KIS, 2007).

Slika 8: Velikostna struktura gospodarstev v Sloveniji med leti 1997 in 2007 (Vir: Rednak in Volk, 2008)

S sliko 8 želimo tudi bolj nazorno prikazati spremembe strukture gospodarstev za Slovenijo. Opaziti je mogoče, da se zmanjšuje število rejcev, ki oddajajo mleko. Po raziskavah je razvidno, da bomo ob takem trendu imeli konec leta 2010 le še okoli 6.500 kmetij, ki se bodo ukvarjale s tržno prirejo mleka, povečuje pa se velikost kmetij glede na povprečno število krav in tudi količino tržnega mleka na kravo. Spremenila se je tudi struktura čred, povečal se je delež specializiranih pasem za prirejo mleka, zmanjšal pa delež kombiniranih pasem (Kuhar in sod., 2009).

Kmetijski inštitut Slovenije v podatkovni zbirki redno spremlja stalež govedi v Sloveniji ter nazorno prikazuje spremembe med leti. V preglednici 2 so prikazani število krav molznic in število rejcev krav molznic v letu 2008 in 2009. Prikazani so tudi podatki kontrole mlečnosti v letu 2008 in letu 2009 (Darovic, 2010).

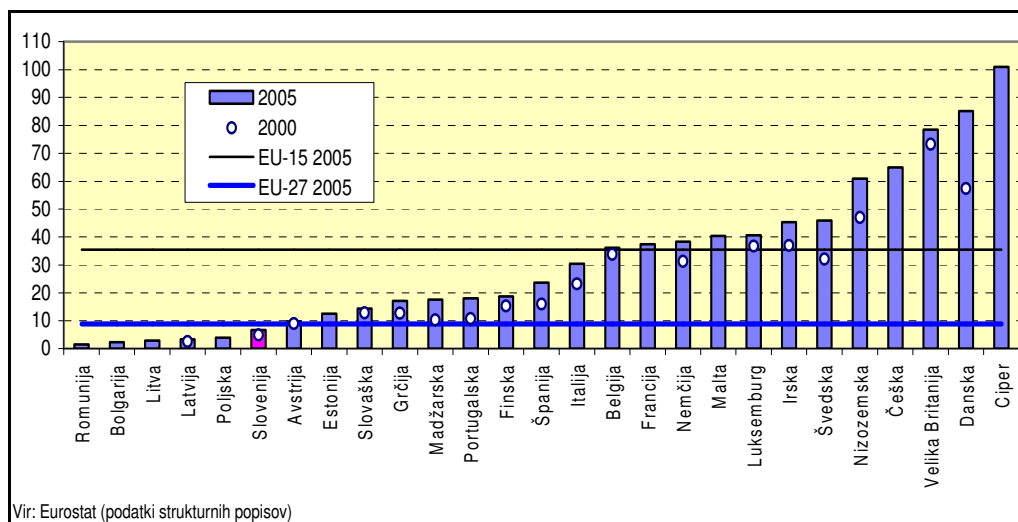
Preglednica 2: Število govedi in kontrola mlečnosti 31.12.2008 in 31.12.2009 (Poročilo o delu 2009, 2009)

	leto 2008	leto 2009	razlika 2009-2008	2009/2008 (v odstotkih)
govedo skupaj	445.996	436.208	-9788	97,8
krave molznice	107.239	106.484	-755	99,3
rejci krav molznic	8.608	8.192	-416	95,17
v kontroli mlečnosti				
molznice	82.875	83.019	144	100,17
črede	4.864	4.706	-158	96,75
delež molznic	77%	78%		100,88

Prvi pogled na preglednico 2 nam pove, da se število govedi v Sloveniji zmanjšuje, saj gre v enoletnem obdobju, med letoma 2008 in 2009, za 2,2 % zmanjšanje govedi. Kar je resno vprašanje ekonomskega govedorejskega položaja v letu 2009.

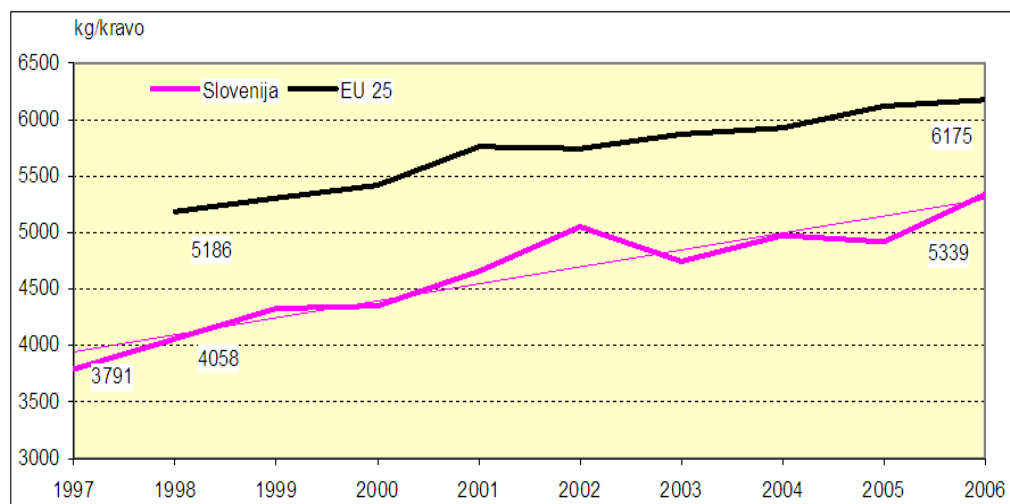
Preglednica 2 kaže, da je med letoma 2008 in 2009 rejo krav molznic opustilo 416 rejcev krav molznic ali 4,83 % od celote. Medtem ko se je stalež krav molznic zmanjšal za 0,7 %. Kar je zanemarljiv upad skupnega števila krav. Medtem ko se je v kontoli mlečnosti povečalo število krav molznic in hkrati pa se je tudi povečal skupni delež molznic med letoma 2008 in 2009.

Z dobro načrtovanimi rejskimi programi ter uporabo novih tehnologij v reji in prehrani je bila dosežena velika korist za slovenski mlečni sektor, in sicer v dvigu povprečne mlečnosti in izboljšanju kakovosti mleka (Poročilo o delu 2007, 2007).

Slika 9: Povprečna velikost gospodarstev z molznicami v EU (število molznic na gospodarstvo) (Rednak in Volk, 2008)

Slika 9 prikazuje povprečno število krav molznic na gospodarstvo v državah EU. Podatki so pridobljeni s strukturnimi popisi kmetijstva. Vendar smo leta 2005 dosegli približno 80 % mlečnosti na ravni EU-27 (Rednak in Volk, 2008).

Slika 10: Povprečna mlečnost krav molznic med leti 1997 in 2006 v Sloveniji in EU (Rednak in Volk, 2008)

Na sliki 10 vidimo, da se mlečnost po celotni EU hitro povečuje, vendar tudi Slovenija pri tem ne zaostaja veliko. Po podatkih statističnega urada RS je leta 2008 povprečna mlečnost preseгла 5.800 kg mleka na kravo, kar je izjemen napredek, saj se tako uvrščamo okoli povprečja EU-27. Priznati moramo, da so kljub nekaterim ustreznim spremembam, slovenske kmetije vendarle manj tehnično usposobljene. V letu 2006 smo dosegli približno 80 % mlečnosti na ravni EU-15 in 90 % na ravni EU-25. Če je bila leta 1997 povprečna mlečnost v Sloveniji še pod 4.000 kg/kravo in je nato leta 2007 in 2008 poskočila na skoraj 6.000 kg/kravo, je to za nas že velik napredek. Mlečnost se je v desetletju tako povečala za 40 % (Rednak in Volk, 2008). Najhitrejši napredek v zadnjem desetletju zaznavamo v Estoniji, Litvi, Španiji in na Češkem; Danska, Švedska in Finska imajo najbolj intenzivno prirejo v EU (Erjavec in sod., 2008). Slovenija si manjšo povprečno mlečnost v primerjavi z visoko produktivnimi državami lahko razlaga z manjšim deležem visoko produktivnih krav holstein-frizijske pasme in z dejstvom, da veliko slovenskih kmetij leži na OMD-območjih, kjer je prireja omejena (Kuhar in sod., 2009).

Svetovna prireja mleka je bila v letu 2000 na ravni 571 mio ton mleka. Sloveniji je bila leta 2004 s pogajanjem o dodelitvi kvote dodeljena mlečna kvota v višini 560.424 ton. V tržnem letu 2006/07 se je skupna kvota za Slovenijo povečala za 16.214 ton, in sicer za nadaljnje prestrukturiranje sektorja, v tržnem letu 2008/09 pa je Evropska komisija vsem članicam razdelila dodatno kvoto v višini 2 %. Sloveniji je bila tako v letu 2008/2009 določena mlečna kvota v višini 588.141 ton (MKGP, 2007b).

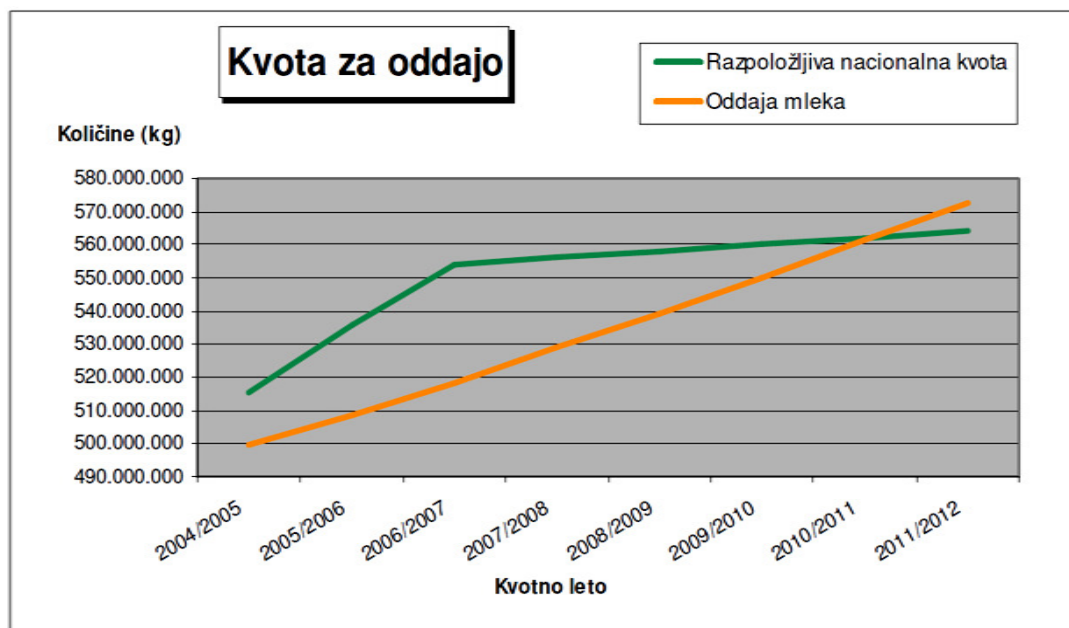
Preglednica 3: Mlečne kvote v EU od leta 2004/2005 do 2008/2009 (v 1.000 t)

(AGMEMOD Consortium in sod., 2009)

	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09
Belgija	3310	3310	3327	3298	3427
Bolgarija	.	.	.	979	999
Češka	2682	2682	2738	2738	2793
Danska	4455	4455	4478	4500	4613
Nemčija	27864	27864	28003	28142	28847
Estonija	524	625	646	646	659
Grčija	821	821	821	821	837
Španija	6117	6117	6117	6117	6239
Francija	24236	24236	24357	24447	25091
Irska	5396	5396	5396	5396	5504
Italija	10530	10530	10530	10530	10741
Ciper	145	145	145	145	148
Latvija	695	695	729	729	743
Litva	1547	1647	1705	1705	1739
Luksemburg	269	269	270	272	279
Madžarska	1947	1947	1990	1990	2030
Malta	49	49	49	49	49
Nizozemska	11075	11075	11130	11183	11466
Avstrija	2750	2750	2764	2778	2847
Poljska	.	8964	9380	9380	9568
Portugalska	1870	1920	1930	1939	1988
Romunija	.	.	.	3057	3118
Slovenija	.	560	577	577	588
Slovaška	1013	1013	1041	1041	1062
Finska	2408	2408	2420	2430	2492
Švedska	3303	3303	3320	3336	3419
Velika Britanija	14610	14610	14683	14722	15125
EU	127817	137392	140375	144777	146213

Sloveniji so od leta 2006/2007 postopno povečane količine kvote (preglednica 3), jasno pa je, da Slovenija ne izkorišča svojih kvot, vendar postopno povečuje prirejo. Kvote niso omejevalni dejavnik slovenske prireje mleka, ne glede na to, da morajo rejci, ki povečujejo prirejo, kvoto pridobiti bodisi iz državne rezerve bodisi na trgu, kjer njena cena ne dosega posebne vrednosti. V raziskavah Kmetijskega inštituta Slovenije so pojasnili, da rast izkoriščenosti kvote znaša v letih po pristopu 1,6 %. V kolikor to rast simuliramo,

ugotovimo, da bo do leta 2012 slovenska prireja dosegla dodeljeno kvoto (slika 11). To je hkrati točka preloma, v kateri bi celotna mlečna veriga spoznala tudi negativne plati uvedbe mlečnih kvot. Seveda ni nujno, da bo prireja tako rasla tudi v prihodnje. Dosedanji trendi in razmeroma majhna povprečna mlečnost pa nedvomno omogočajo tako rast (Erjavec in sod., 2008).

Slika 11: Prikaz prireje in dodeljenih mlečnih kvot v Sloveniji med leti 2004 in 2012 (Rednak in Volk, 2008)

2.5 PROCES IN SPREMEMBE V OKVIRU »ZDRAVSTVENEGA PREGLEDA SKP«

Strategija reformirane Skupne kmetijske politike (SKP) bo skoraj v celoti opredeljena s predlogi Evropske komisije. Po sklepih reforme iz leta 2003 je bilo treba leta 2007/2008 pripraviti pregled učinkov reforme ter ugotoviti potrebo po določenih prilagoditvah reforme. Za ta pregled se je uveljavil pojem »zdravstveni pregled« (health check). Sestavljali naj bi ga različni dokumenti, ki bi ocenili stanje SKP po reformi, študije učinkov ter po zadnjih napovedih tudi stališče Komisije do dolgoročnega koncepta SKP, in sicer do politike po letu 2013 (Latvian ministry of agriculture, 2007).

Namen »zdravstvenega pregleda« do leta 2013 bo posodobitev, poenostavitev in racionalizacija SKP ter ukinitve omejitve za kmete, kar jim bo omogočilo boljšo odzivnost na tržne razmere in resna soočenja z novimi izzivi (Splošno poročilo o dejavnosti EU, 2008). Med izzivi navajamo prilagoditev kmetov na vedno večje povpraševanje po hrani. Pregled bo prekinil povezavo med neposrednimi plačili in prirejo, zato je pomembna reakcija kmetov na tržne signale. Med drugim bodo kmetom odpravljene nepotrebne

omejitve, tako bodo lahko izkoristili vse proizvodne možnosti. To pomeni usmeritev kmetov v opustitev pridelave poljščin, postopno povečanje mlečnih kvot do leta 2015. Na trgu bo prišlo tudi do zmanjšanja intervencij (Sporočilo Komisije Svetu, 2009).

Tako v »zdravstveni pregled SKP« vključujemo: postopno odpravo mlečnih kvot, odpravo opustitve pridelave, uvedbo nevezane podpore, pomoč sektorjem s posebnimi težavami (tako imenovani ukrepi po členu 68), postopno odpravo sistema »dosedanjih« plačil, podaljšanje sheme enotnega plačila na površino, navzkrižno skladnost, prenos denarnih sredstev iz proračuna za neposredna pomoč v proračun za razvoj podeželja, intervencijske mehanizme, omejitve plačil ter druge ukrepe (Evropska komisija, 2009).

Evropska unija se je ob »zdravstvenem pregledu« odločila za mehak prehod kvotnega sistema. Z odstopanjem od tega pravila naj bi se po Hennessy (2007) v Italiji povečala količina mleka za 5 % že v proizvodnem letu 2009/2010. V idealnem primeru bo »mehak prehod« zagotovljen s postopnim povečevanjem obsega kvot; tako bo vrednost obsega kvot 1. aprila 2015 znašala nič (Evropska komisija, 2008). To bi kmetom omogočilo, da bi določeno obdobje kljub dvigu kvot postalo za kratek čas količinsko predvidljivo, mlečni sektor pa bi se lahko počasi privadil na ekonomsko svobodo. Prav postopna prilagodljivost je zelo pomembna; hkrati članicam ponuja možnost, da izkoristijo razne spremljevalne ukrepe, ki so predvideni kot pomoč pri prilagajanju sektorja na liberalizacijo režima (Evropsko računsko sodišče, 2009). Tako je Komisija pripravila niz številnih ukrepov, namenjenih mlečnemu sektorju in njegovemu izstopu iz kvotnega sistema. V okviru »zdravstvenega pregleda« je bilo potrjeno, da morajo biti za nekatere pokrajine, še posebej za gorska območja, sprejeta posebna merila, saj rejci s teh območij težje konkurirajo z rejci v drugih pokrajinah. Komisija je predlagala, da uvedejo specifične pomoči, ki bi kompenzirale te težje dejavnike, in sicer tako z ekonomskega vidika kot tudi z vidika ekološke ranljivosti. V ta namen je predvidela ukrepe prestrukturiranja in povečanje modulacije. Pri čemer se zmanjšujejo neposredna plačila kmetom, denarna sredstva pa se prenesejo na sklad za razvoj podeželja. Slednje bi omogočilo boljši odziv na nove izzive in možnosti, s katerimi se srečuje evropsko kmetijstvo, vključno s podnebnimi spremembami, potrebo po boljšem gospodarjenju z vodo, varstvom biotske raznovrstnosti in proizvodnjo zelene energije (Evropska komisija, 2008). Tako je bila v drugem stebru SKP podpora za prestrukturiranje sektorja mleka in mlečnih izdelkov obravnavana prednostno. Prav pri tem

je bila Slovenija izrazita podpornica dodatnih spremljajočih ukrepov (Evropska komisija, 2008).

Če ne bo sprejet noben ukrep prestrukturiranja do poteka kvot leta 2014/2015, bodo visoke cene kvot učinkovitejšim kmetom preprečile, da izkoristijo nove priložnosti. Najmanj učinkoviti kmetje in kmetje na prikrajšanih območjih, predvsem gorskih, pa se bodo soočili z velikimi težavami zaradi občutnega padca cen po nenadnem poteku kvot (Sporočilo Komisije Svetu in Evropskemu parlamentu, 2007).

Dajatve bodo plačevali predelovalci, ki bodo presegali omejitve. Poravnati jih bodo morali tisti pridelovalci, ki bodo svojo kvoto presegli za več kot 6 %. Komisija bo v letih 2010 in 2012 izdelala poročila o stanju mlečnega sektorja in pogojih za ukinitve kvotnega sistema. Sprejet bo tudi predlog, ki korigira mlečno kvoto, če posamezna država preseže določeno vsebnost mlečnih maščob (Sporočilo Komisije Svetu in Evropskemu parlamentu, 2007).

Slovenija je bila skupaj z Avstrijo, Finsko in Nemčijo v skupini nasprotnic ukinitve mlečnih kvot. Države so si ob začetku uvedbe mlečnih kvot s pogajanjem izbrile bogate letne količine, zato so bili vsi člani mlečne verige dobro preskrbljeni. Kasneje je bila Slovenija pri pogajanjih uspešna tudi v primerjavi z drugimi državami kandidatkami, saj je dosegla največje povečanje kvot in referenčnih količin v primerjavi s prvo ponudbo EU. Na področju mleka skupna referenčna količina presega trenutno prirejo, ki je bila leta 2006 še dodatno povečana za določeno rezervo EU. Med drugim je bila Slovenija v času postopnega zviševanja kvot vseskozi zadržana. Zavzemala se je za to, da bi najprej preučili učinek povečanja mlečnih kvot iz leta 2008 in da bi se šele na podlagi poročila v letu 2011 sprejele nadaljnje odločitve (Erjavec in sod., 2008).

Ob poslabšanih ekonomskih razmerah na mlečnem trgu leta 2009 zaradi krize v gospodarstvu je bila Slovenija ena tistih držav članic EU, ki je Komisijo zaprosila za ponovni razmislek o ukinitvi kvot leta 2015. To idejo je Komisija zavrnila, saj se kvote po letu 2015 zagotovo ukinjajo (Erjavec in sod., 2008).

Če so torej kvote srednjeročno »de facto« odpravljene, pa postaja pomemben način, kako bo prehod izpeljan. Potrebne spremembe politike bi morale stremeti k umirjanju tržne nestabilnosti, ki izhaja iz ukinjanja kvotnega režima. Kot je bilo že poudarjeno, bosta imela poenostavitev tržne ureditve za mleko in mlečne proizvode ter spreminjajoče se ekonomsko okolje izrazite učinke, in sicer ne le na trg z mlekom (Erjavec in sod., 2008).

2.6 MODELNI SISTEMI

Trenutno je v svetu več modelov, s katerimi lahko analiziramo vplive sprememb v politiki EU. Modeli, ki so osredotočeni na analizo kmetijskih sektorjev, so večinoma sektorski modeli parcialnega ravnovesja. Modeli lahko obravnavajo različne trge, in sicer vino, meso, žita, mleko itd.

V zadnjem času zaznavamo v literaturi prelivanje izrazov »sektorski model kmetijstva« v izraz »kmetijski model delnega ravnovesja«, ki zajema ponudbo in povpraševanje po kmetijskih proizvodih, seveda, če so kmetijski (Britz in Heckeley, 2008). Novejši sinonim za sektorske modele kmetijstva je tudi »večproizvodni tržni model kmetijstva« (Jansson in Kempen, 2006), kamor sodi model AGMEMOD, ki celovito obravnava trg več kmetijskih proizvodov hkrati.

Kmetijski sektorski modeli se osredotočajo na učinke politike in tehnoloških sprememb na alokacijo inputov in na cene (Helming, 2005). Po mnenju Adenäuerja in sod. (2006) pa so sektorski modeli namenjeni predvsem presoji učinkov politike, različnih tržnih dogajanj ali tehničnega napredka na funkcioniranje in prihodnji razvoj sektorja.

Kmetijski sektorski modeli so zagotovo že vse od 60. let najpogostejši in na široko uporabljeni v analizi kmetijske politike. Govorimo o modelih delnega ravnovesja ali parcialnih modelih (Apland in sod., 1994), ki obravnavajo le en gospodarski sektor (kmetijstvo) in ne vključujejo (popolnih) povezav s preostalim delom gospodarstva. Obravnavanje zgolj enega gospodarskega sektorja je po eni strani prednost, ker omogoča višjo stopnjo znotraj sektorske dezagregacije in podrobnejšo predstavitev sektorja. Modele pozitivno oblikuje tudi razmeroma enostavna ekonomska struktura ter jasni in razumljivi rezultati. Po drugi strani pa vse našteje pozitivne lastnosti vplivajo na zanemarjanje povezav s preostalimi gospodarskimi sektorji, kar onemogoča analizo povratnih učinkov analiziranega sektorja na druge gospodarske sektorje ali obratno (Kožar, 2010).

Pri modelih delnega ravnovesja lahko vključimo več podatkov o proizvodnji in več instrumentov politike (Kožar, 2010). Posebnost modelov delnega ravnovesja je, da opisuje en sektor ali skupino zelo sorodnih proizvodov v gospodarstvu z večjo stopnjo razčlenjenosti. Prav tako vključuje podrobne predstavitve razmerij med političnimi instrumenti in osnovnimi kmetijskimi proizvodi ponudbe in povpraševanja. Okvir ravnovesja omogoča vključitev podrobnejših izdelkov (Britz in Heckeley, 2008).

Ena od razlik med modeli delnega ravnovesja v primerjavi z modeli splošnega ravnovesja je, da se pri modelih delnega ravnovesja veliko lažje vključujejo dinamične in stohastične lastnosti (Lehtonen, 2001).

Nešteto je primerov za izboljšave modelov delnega ravnovesja: glede empiričnih ocen, novih rešitev pri modelih političnih instrumentov ali razširitve proizvodnje mlečnih izdelkov in regionalne pokritosti (Britz and Heckelee, 2008). Večina modelov delnega ravnotežja je nestohastičnih in prav tako ne upošteva tveganja vedenjskih enačb (Westhoff in sod., 2008).

Prednosti in omejitve modelov delnega ravnotežja bi bilo treba oceniti na podlagi modelov splošnega ravnotežja (Gohin in Moschini, 2006), možne prednosti modelov delnega ravnotežja pa ni mogoče najti na teoretični ravni (Moro in Sckokai, 2001).

V problematiko sektorskih modelov mleka so vključene tako politične kot ekonomske spremembe, zato jo je treba obdelati z modeli delnega ravnovesja. K modelom delnega ravnovesja sodijo modeli AGLINK, FAPRI, GTAP, AGMEMOD, INRA, CAPRI, CAPSIM, CARD (Bouamra- Mechemache in sod., 2008a).

Sistem CAPRI (Common Agricultural Policy Regionalised Impact Analysis) je namenjen prav modeliranju evropskega kmetijskega sektorja (Jansson in sod., 2008). Modelni sistem za ekonomsko simuliranje je razvila mreža raziskovalnih ustanov po vsej Evropi, ki ima sedež na univerzi Bonn v Nemčiji. Sistem temelji na dveh glavnih komponentah, in sicer regionalizirane baze podatkov in modela za simuliranje ekonomike kmetijstva. Na začetku se je CAPRI pri tržnem delu opiral na zbirko podatkov iz sistema za modeliranje WATSIM. Ko slednji ni bil več aktiven, je model CAPRI na trgu mleka postal neodvisen od svetovne trgovine kmetijskih izdelkov (Britz, 2005).

CAPRI je sestavljen iz dveh modelov (podmodelov): modula kmetijske ponudbe in tržnega modula, tega pa sestavlja globalni tržni podmodul za glavne tržne kmetijske proizvode. Tehnično gre v modelu CAPRI za združitev 250 regij v EU (večinoma v skladu z NUTS 2 ravni) in zajema proizvode evropskih kmetijskih proizvajalcev in različnih načinov uporabe (Britz in Heckelee, 2008).

Modul kmetijske ponudbe je sestavljen iz posameznih nelinearnih programskih modelov za vsako regijo posebej, ki se nato vključi v eno združeno kmetijo. Tržni modul izračuna cene, ki napajajo modul kmetijske ponudbe ter tako omogočajo tržno analizo in analizo

blaginjskih učinkov na svetovni, evropski ali na nacionalni ravni. Glavni rezultat tržnega modula so bilateralni tržni tokovi, bilance porabe, proizvajalčeve in potrošniške maloprodajne cene proizvodov (Britz in Heckelei, 2008).

CAPRI je povezava (ravnovesje) med tržnim modulom in modulom kmetijske ponudbe. Da bi na koncu lahko ocenili možne reakcije prilagoditve v primeru odprave sistema mlečnih kvot, se ocene najemnih kvot proizvajalcev izvajajo eksogeno (Jansson in Britz, 2002).

Model CAPRI omogoča torej testiranje političnih in ekonomskih scenarijev na agregatni ravni EU27, na ravni skupin držav članic, na ravni NUTS 2 regij in po posameznih mlečnih proizvodih (Kožar, 2010).

Prednost uporabljenega modelnega sistema CAPRI je inovativen pristop, saj je sistem CAPRI edini od referenčnih sektorskih modelov evropskega kmetijstva, ki uporablja matematični programski pristop (Kožar, 2010).

Model AGMEMOD je ekonometričen, dinamičen večsektorski model delnega ravnovesja, ki temelji na načelu od spodaj navzgor, kar pomeni, da je velik poudarek na ekspertnih ocenah poznavalcev trgov na nacionalni ravni. Model zagotavlja analitično usklajenost držav članic, ki je bistvena za pravo usmerjanje posamezne države na ravni EU (AGMEMOD Consortium in sod., 2009). Prav tako temelji na nizu šablon, razvitih za posamezne proizvode, ki so bile uporabljene in nadgrajene v nacionalne modele in odražajo podrobne značilnosti kmetijskih sektorjev posameznih članic ter hkrati omogočajo njihovo kombiniranje v evropski (EU27) model. Tak pristop naj bi zajemal heterogenost kmetijskih sistemov v EU, analitična konsistentnost pa je omogočena prek šablonskega pristopa. Prav ta konsistentnost je ključnega pomena tako za agregiranje v evropski model kot tudi za smiselno primerjavo učinkov političnih sprememb med članicami (Erjavec in sod, 2008). Mlečna kvota je tako vključena v model AGMEMOD na ravni države članice in drugih političnih ukrepov, kot so direktna plačila, intervencijski ukrepi in ukrepi tržne politike (AGMEMOD Consortium in sod., 2009).

INRA - Nacionalni inštitut kmetijskih raziskav - je vodilni institut v Franciji, ki vodi raziskave na področju hrane, kmetijstva in okolja. Do danes je razvil že veliko modelov in podatkovnih baz, največ pri raziskavah v kmetijstvu. Za raziskave je pristojen Zohra Bouamra-Mechemache, ki je skupaj s sodelavci na univerzi Toulouse v Franciji razvil model INRA (INRA-Wageningen-Consortium, 2002). To je model delnega ravnovesja, ki

temelji na raziskavi potencialnih reform politike mlečnih izdelkov v EU. Tako na področju domače politike obsega intervencijske cene, mlečne kvote, neposredne dajatve in druge podpore, na področju trgovinske politike pa izvoz, subvencije, uvozne davke, tarifne kvote. Še zlasti pa se raziskave modela INRA osredotočajo tako na učinke scenarijev s postopnim in pomembnim povečanjem mlečnih kvot v EU na mleko in mlečne trge kot tudi na proizvajalce dohodka in gospodarsko blaginjo EU (Bouamra-Mechemache in Re'quillart, 2007). V primerjavi z modeloma CAPRI in AGMEMOD model INRA združuje le EU25 in ne EU27, vendar države EU25 lahko trgujejo tako med sabo kot s preostalim svetom (RoW) (INRA-Wageningen-Consortium, 2002).

Glavni namen trgovinskih modelov je pregledati spremembe v trgovinski politiki, navadno v zvezi s pogajanjem WTO. Vsak izmed modelov upošteva domačo politiko, ukrepi SKP pa so predstavljeni povsem enostavno. Za modele AGMEMOD, CAPRI in INRA velja, da pokrivajo globalno, zato je modeliranje EU označeno kot zaprt del okrožij (EU15, EU10, itd.) (Conforti, 2001; Van Tongeren in sod. , 2001).

Omenjenim sektorskim modelom je skupno, da so skalibrirani na točko v prihodnosti, ki jo imenujemo izhodiščni scenarij. Ta je simuliran za leto 2020 in predstavlja prihodnje stanje kmetijstva v EU. Scenarij se osredotoča na prihodnje ekonomsko-politično okolje in pogoje, ki so v celoti implementirani v obstoječo (status quo) politiko. Predpostavlja se, da imajo kmetijski proizvajalci dovolj časa za prilagoditev svoje proizvodnje predvidenim dejstvom v prihodnosti. Izhodiščni scenarij ima enaka politična določila kot scenarij izhodiščnega leta, le da so upoštevane tudi interne in eksterne napovedi stanja evropskega in svetovnega kmetijstva (Kožar, 2010).

3 MATERIAL IN METODE DELA

V nalogi smo se osredotočili na modele delnega ravnovesja. Ti v mlečnem sektorju vključujejo ponudbo mleka, predelavo mleka v mlečne izdelke in povpraševanje po mlečnih izdelkih.

3.1 MODELNA SEKTORSKA ORODJA

Delovanje modelov je usmerjeno v primerjalne analize, kar pomeni, da je vsakršen rezultat scenarijev treba primerjati z osnovnim scenarijem (Witzke in sod., 2009). Modeli AGMEMOD, CAPRI in INRA sodijo med modele delnega ravnovesja in z različnimi scenariji prikazujejo posledice odprave mlečnih kvot. Značilnost vseh treh modelov je obravnava različnih scenarijev, ki pa so usmerjeni tako tržno-ekonomsko kot politično.

Preglednica 4: Splošne značilnosti modelov AGMEMOD, CAPRI in INRA (AGMEMOD Consortium in sod., 2009; Witzke in sod., 2009; Bouamra-Mechemache in sod., 2008a)

	AGMEMOD	CAPRI	INRA
Izvor kratkega imena modela:	AGricultural MEmber states MoDeling	Common Agricultural Policy Regionalised Impact v prevodu »Analiza učinkov Skupne kmetijske politike na regionalni ravni«	Institut National de la Recherche Agronomique v prevodu »Nacionalni inštitut kmetijskih raziskav«
Splošna značilnost:	- Podporno modelno orodje EK (Support to agricultural ..., 2009) - Dinamični - Ekonomometrični - Večproizvodni oz. multiprodukтивен model - Združeni model za EU27, sestavljen iz Individualnih modelov za posamezne DČ - Temelji na načelu od spodaj navzgor in presoji učinkov scenarijev pri odpravi mlečnih kvot - Napovedi ponudbe, povpraševanja, zunanje trgovine in cen za kmetijske proizvode	- Podporno modelno orodje EK (Support to agricultural ..., 2009) - Ekonometrični - Regionalno ločeni - Komparativni statični - Večblagovni tržni model (Armington* (1696)) - Tržno-ekonomski model (na ravni NUTS2) in na ravni DČ EU - Selektivni in individualni model med regijami - Temelji na presoji učinkov scenarijev pri odpravi mlečnih kvot	- Združeni model za EU25, ki natančno modelira mlečno verigo (proizvodnja, predelava v 14 končnih proizvodov in povpraševanje po njih) za vsako DČ EU - Dinamični - Delno ekonometrični - Multiprodukтивni - Multiperiódni model - Tržno-politični model, ki vključuje vprašanja mednarodnih držav (Afrike, Amerike, Azije in drugih držav Evrope) - V zunanji trgovini ima pomemben vpliv »Oceania« - Temelji na presoji sprememb (ekonomske rasti, liberalizacije zunanjetrgovinske politike, tehnologije in okolje) ob odpravi mlečnih kvot
Delovanje modela	- Nacionalni in agregatni model - Tržno-ekonomski usmerjeni model - Napovedovanje gospodarskih gibanj (kmet. trga) - Napovedovanje sprememb v politiki ob ukinitvi mlečnih kvot	- Model omogoča opredelitev celovite kvantitativne ocene vseh reform mlečne politike v regijah EU27	- Raziskovanje in priprava najboljšega scenarija na ukinitvev mlečnih kvot - Največji povdarek na regulaciji EU trga (proizvodnja in cene mleka) ob odpravi mlečnih kvot - Velik povdarek modela je dan na proizvajalce, pridelovalce, mlečnost krav in dobro počutje živali v hlevu.
Pokrivanje države	- do leta 1980: EU9, do leta 1985: EU10, do leta 1994: EU12, do leta 2003: EU-15, do leta 2004 EU25 in do leta 2007: EU27	EU-27, Norveška in zahodni Balkan na regionalni ravni	EU-15 in EU-10 (nove - Poljska, Madžarska, Češka, Ciper, Estonija, Latvija, Litva, Malta, Slovenija in Slovaška) države članice EU
Podatkovna baza modela	- EUROSTAT - FAO - USDA	- FAOSTAT - EUROSTAT	- Različni viri podatkov - FADN (EU-15) se nadaljuje

nadaljevanje

	AGMEMOD	CAPRI	INRA
Čas delovanja modela	2000 - 2020	1999 - 2013	2003 - 2020
Posebnost modela	- Vključevanje eksogenih spremenljivk, kot so tehnične spremembe, rast prebivalstva, prihodki in trendi prednosti potrošnikov - Model temelji na načelu od spodaj navzgor - Velik pomen modela kaže dati poznavalcem t trga na nacionalni ravni	- Modeli za vsako regijo so strukturno enaki, in sicer obsegajo enake enačbe in spremenljivke - Spremenljivke in enačbe se povečujejo kvadratno s številom regij - Razlike med regijami so izražene v parametrih - Modeli pripisujejo moč regionalnega razlikovanje - Rezultati modelov so postavljeni učinkovito in enotno	- Države članice lahko trgujejo med seboj ali s preostalimi državami sveta - Model vključuje zunanjo trgovino znotraj EU25, kot tudi mednarodno trgovino, Oceanijo, ki ima vlogoproizvodnje cone - Evropa tekmuje z Oceanio (Nova Zelandija in Avstralija) pri izvozu mleka in mlečnih izdelkov na mednarodne trge
Najpomembnejši kvantitativni rezultati modelnega sistema se nanašajo na:	- Letna količina proizvedenega mleka - Poraba surovin (v model vključimo krmo ali brez krme) - Sprememba zalog - Raba zemljišč, velikost črede - Okoljski kazalniki - Cena kmetijskih surovin in kmetijski sektor dohodka	- Kmet. ponudba, povpraševanje in trgovinski tokovi mleka in mlečnih izdelkov - Raba zemljišč, velikost črede - Vložek oz. poraba inputov in donos oz. output proizvajalca - Cene proizvajalcev in potrošnikov z različnimi dohodkovnimi kazalci - Okoljski kazalniki	- Elastičnost ponudbe mlečne proizvodnje - Raba zemljišč, velikost črede - Obseg proizvodnje mleka - Okoljski kazalci - Odločitve proizvajalcev in industrije ter politične odločitve
Politične spremembe	- Prilagoditev intervencijske cene mleka - Neposredna plačila kot cenovni dodatki	- Priklučitev proiz. nevezana plačila in Ukinitvev mlečnih kvot - Ukinitvev cenovnih podpor, izvoznih subvencij in intervencijskih plačil	- Ukinitvev izvozne subvencije - Uvozne tarife na osnovi Mendelsovega predloga (nov. 2005) - Direktna plačila ostajajo enaka in nespremenjena

Model CAPRI je referenčni model Evropske komisije za oceno različnih sprememb ekonomskih učinkov v SKP ter pripravo letnih in srednjeročnih tržnih napovedi za kmetijstvo, medtem ko je za model AGMEMOD pri omenjenih nalogah značilno, da je podprt z orodji Evropske komisije (Support to agricultural ..., 2009). Model INRA je referenčni model za napoved ekonomskega stanja evropskega in svetovnega kmetijstva. Zato je tudi v izhodiščni scenarij modela INRA že vključena napoved za evropsko in svetovno kmetijstvo.

3.2 SCENARIJI MODELOV

Značilnost vseh treh modelov je, da so modeli delnega ravnovesja, ki obravnavajo različne scenarije. Modeli delnega ravnovesja opisujejo sektor gospodarstva kot sistema, kjer ponudba in povpraševanje proizvodnih dejavnikov ne vplivata na preostalo gospodarstvo. Učinke, ki vplivajo na preostalo gospodarstvo, lahko modeliramo s spremembo makroekonomskih spremenljivk.

V preglednici 4 so opisane splošne značilnosti vseh treh modelov. Model AGMEMOD ima 4 scenarije, Mleko 1, Mleko 2, Mleko 3 in Mleko 4. Značilnosti scenarija Mleko 1 so 1 % na leto povečanje mlečnih kvot med leti 2009/10 in 2013/14, kar sledi skupnemu povečanju proizvodnje mleka za 5 %. Slednje velja za vse države članice EU, razen Italijo, kjer so se leta 2009 mlečne kvote naenkrat povečale za 5 %. Drugi scenarij modela AGMEMOD se imenuje Mleko 2. Tu gre za 2 % letno povečanje mlečnih kvot med leti 2009/10 in 2013/14, kar pomeni, da se bo proizvodnja mleka do leta 2014 skupno povečala za 10 %. Scenarij Mleko 3 je kopija scenarija Mleko 1, le da gre za spremembo politike. Zadnji scenarij Mleko 4 pa je kopija scenarija Mleko 2, vendar se prav tako razlikujeta v politiki. Skupno scenarijema Mleko 1 in Mleko 2 je, da evropska politika ostane nespremenjena.

Model CAPRI pri problematiki mlečnih kvot temelji na primerjavi scenarijev, in sicer S1 in S3 ter S3 in S4. Scenarij S2 je bil v glavnem izdelan za tehnične namene in se v študiji mlečnih kvot ne uporablja. Medtem ko gre pri učinkih odprave kvot zgolj za proučevanje scenarijev S1 in S3 ter S3 in S4. Velika posebnost modela CAPRI je proučevanje odprave kvot tako na ravni držav članic EU-27, kot na regionalni ravni. Prav tako pa obdelujemo podatke na vseh ravneh z enakimi enačbami in spremenljivkami.

Model INRA pa sestoji enako kot model AGMEMOD in CAPRI iz štirih scenarijev, Q1, Q2, QR-09 in QR-15. Scenarija Q1 in Q2 sta primera mehkega pristanka in postopnega povečevanja mlečnih kvot. Medtem ko sta scenarija QR-09 in QR-15 primera »hitrega pristanka« oz. nenadne ukinitve mlečnih kvot. Skupno scenarijem je, da izvozne podpore niso ukinjene in prav tako velja, da subvencije podpirajo domačo ceno mlečnih proizvodov, ki pa je enaka intervencijski ceni.

3.3 PRIKAZ REZULTATOV MODELOV

Podatke za model AGMEMOD smo pridobili primarno iz gradiva AGMEMOD Consortium, Lubica Bartova in Thomas Fellmann. Kot dodaten vir pa smo izhajali tudi iz doktorske dizertacije dr. Darje Regoršek. Za model INRA smo literaturo prepisovali od Wolfgang Britz, Zohra Bouamra Mechemache ter INRA-Wegeningen Consortium. Pri CAPRI pa smo se upirali na zapisano literaturo Torbjörn Jansson, Peter Witzke ter na univerzo v Bonnu.

Na osnovi rezultatov smo ugotovili, da sta si modela AGMEMOD in INRA najbolj sistematsko podobna. Saj natančno prikažeta rezultate scenarijev mehkega pristanka in njegove posledice ter rezultate scenarijev »hitrega pristanka« in njegove posledice. Slednje prikazujemo tudi v preglednici 6, Rezultati modelnih scenarijev za mlečne izdeke (mleko, mleko v prahu in maslo). Kjer so v odstotkih navedena vsa odstopanja od osnovnega scenarija modela. Dodatnih izračunov v preglednici ni bilo potrebno delati, saj smo jih kopirali iz literature omenjenih avtorjev.

Simulacijska analiza s sistemi AGMEMOD, CAPRI in INRA ponuja številne možnosti za obdelavo rezultatov modelov. Najpomembnejši kvantitativni rezultati modelnih sistemov za problematiko mlečnih kvot se nanašajo na kmetijsko porabo (proizvodnjo), povpraševanje in trgovinske tokove mleka in mlečnih izdelkov, rabo zemljišč, velikost črede, porabo inputov, proizvajalčevimi in potrošniškimi cenami, različnimi dohodkovnimi in okoljskimi kazalci ter analizo učinkov blaginje (Britz in Heckeles, 2008; AGMEMOD consortium in sod., 2009; INRA-Wageningen-Consortium, 2002).

Rezultati modela so prikazani po naslednjih kriterijih:

1. *Scenariji*: rezultati izhodiščnega scenarija predstavljajo izhodišče (ni spremembe izhodiščne situacije)

2. *Agregatne skupine držav članic EU* pri modelu CAPRI in AGMEMOD: EU27, EU15, EU10 IN EU2

Agregatne skupine držav članic EU pri modelu INRA: EU25, EU10

3. *Kazalniki*:

- proizvodni: obseg površin oziroma velikost čred, prireje (količinski obseg prireje),
- ekonomski: proizvajalčeve cene, prejeta neposredna plačila SKP (CAPRI), dohodek mlečne prireje,
- okoljski.

4 REZULTATI IN RAZPRAVA MODELOV

Dejstvo je, da vsi modelni scenariji prikazujejo povečanje prireje mleka in padec cene mleka in ostalih mlečnih proizvodov. Vsak izmed modelnih scenarijev pa daje pri problematiki mlečnih kvot svoje rezultate.

Preglednica 5: Modelni scenariji za mleko (AGMEMOD Consortium in sod., 2009)

	AGMEMOD		CAPRI		INRA	
Mleko	Mleko 1:	- proiz. (+ 4,8 %) - cena (- 7,1 %)	Scenarij 1:	- proiz. (+ 1 %) - cena (- 20 %)	Q1:	- proiz. (+ 4,6 %) - cena (- 9,8 %)
	Mleko 2:	- proiz. (+ 4,8 %) - cena (- 7,2 %)			Q2:	- proiz. (+ 4,8 %) - cena (- 10,3 %)
	Mleko 3:	- proiz. (+ 4,3 %) - cena (- 8 %)	Scenarij 2:	- proiz. (+ 4,4 %) - cena (- 10 %)	QR-09:	- proiz. (+ 5 %) - cena (- 10,6 %)
	Mleko 4:	- proiz. (+ 3,7 %) - cena (- 9 %)			QR-15:	- proiz. (+ 3,9 %) - cena (- 8,2 %)

V modelu AGMEMOD scenarija Mleko 1 in Mleko 2 prikazujeta v EU-27 povečanje prireje mleka do leta 2020 v EU-27.

Rezultati modela CAPRI so razdeljeni na Scenarij 1 in Scenarij 2. V prvem scenariju gre za primerjavo primarnih CAPRI scenarijev S1 in S3. V drugem scenariju pa se primerjata scenarija S3 in S4. Scenarij 1 in Scenarij 2 kažeta razplet povečanja cene in prireje mleka do leta 2020. Za scenarij S3 je značilno, da predstavlja osnovni scenarij v letu 2020 in si ga lahko razlagamo kot projekcija prihodnosti, v EU-27. Za model CAPRI so znana ekonomska kazala na ravni držav članic EU-27 in na regionalni ravni.

Na koncu pa pri modelu INRA lahko opazimo podobnost med rezultati mehkega in hitrega prehoda. Omembe vreden je podatek, da so rezultati napisani in predvideni do leta 2015 v EU-25.

Pri primerjavi rezultatov modelov AGMEMOD, CAPRI in INRA, katerih osnovni namen je prikazati posledice odprave mlečnih kvot do leta 2015, je značilno, da:

- so sektorski modeli, ki jih združuje mlečni sektor; mleko je glavni proizvod mlečnega sektorja in ta se deli na: mlečne sestavine (maščoba in beljakovine) in

mlečne proizvode (mleko, mleko v prahu, polnomastno mleko v prahu, kondenzirano mleko, kazein, tekoče mleko, smetana in siri različne trdote);

- modeli preučujejo učinke ukinitve mlečnih kvot do leta 2015;
- vsi modeli imajo scenarije, ki se primerjajo z izhodiščnim scenarijem;
- vsi trije modeli temeljijo na podobnih ekonomskih rezultatih; če se osredotočimo le na spremembe prireje, ki vplivajo na spremembo cene, je jasno, da gre za obratno sorazmerje;
- da je smer sprememb enaka: padec cen mlečnih izdelkov in povečanje proizvodnje mleka in mlečnih izdelkov, kar poveča presežke;
- kljub odpravi kvot so v mlečnem sektorju napovedane ekonomske spremembe tudi po odpravi mlečnih kvot, kar kaže predviden izhodiščni scenarij v letu 2020;
- pri modelu CAPRI sta analizirana scenarija samo dva: prvi ukinja vsa plačila prvega stebra SKP, drugi pa je zmernejši in uvaja znižano evropsko enotno plačilo, korigira s standardi kupne moči po posameznih državah, kar je za večino akterjev bolj sprejemljivo prav zaradi politike neposrednih plačil;
- pri modelih AGMEMOD scenarija (Mleko 1, Mleko 2) in INRA so rejcev mleka ukinjene vse podpore in subvencije;

Model INRA v skladu z referenčnim scenarijem kaže naslednje rezultate ukinitve mlečnih kvot:

- cena mleka v tržnem letu 2014/2015 bo 7 % nižja od cene, ki prevladuje v letu 2003/2004;
- cena masla bo na ravni intervencijske cene;
- cena posnetega mleka v prahu bo višja od intervencijske;
- Evropska unija ne bo konkurenčna na mednarodnem trgu masla;
- evropski izvoz se bo zmanjšal, razen izvoz sira;
- cene mlečnih izdelkov v EU bodo korak bližje svetovnim.

Tudi rezultati in napovedi modela AGMEMOD kažejo, da odprava kvot na ravni EU27 prinaša zaostritev konkurenčnih razmer. Pričakujemo lahko, da se bo prireja povečala, cene surovega mleka pa padle. Spremembe sicer kažejo, da padec cen ne bo tako drastičen. Na primer: obeti povpraševanja po siru, ki je evropski mlečni produkt v vrednosti (41 %) vseh mlečnih proizvodov, določajo omejeno povpraševanje tako na svetovnem kot evropskem trgu. Srednjeročno povpraševanje po siru ostaja ugodno. To omogoča EU, da lahko

proizvodnji napoveduje stabilno rast. Pri proizvodnji masla in drugih mlečnih proizvodov je opaziti zmanjšanje proizvodnje, predvsem zaradi povečanja rabe surovega mleka za izdelke z večjo dodano vrednostjo in znižanja cene med praznjenjem intervencijskih zalog v prihodnosti (AGMEMOD Consortium in sod., 2009).

Več o razlikah med modeli pri rasti oz. zmanjševanju proizvodnje mlečnih izdelkov in višanju oz. zniževanju cene mleka in drugih proizvodov je razvidno v preglednici 6.

Preglednica 6: Rezultati modelnih scenarijev za mlečne izdelke (mleko, maslo in mleko v prahu (MVP)) (AGMEMOD Consortium in sod., 2009; Witzke in sod., 2009; Bouamra-Mechemache in sod., 2008a)

	AGMEMOD (EU27 do leta 2020)		CAPRI (EU25 do leta 2020)		INRA (EU27 do leta 2015)	
Mleko	Mleko 1:	- proizvodnja (+ 4,8 %) - cena (- 7,1 %)	Scenarij 1:	- proizvodnja (+ 1 %) - cena (- 20 %)	Q1:	- proizvodnja (+ 4,6 %) - cena (- 9,8 %)
	Mleko 2:	- proizvodnja (+ 4,8 %) - cena (- 7,2 %)			Q2:	- proizvodnja (+ 4,8 %) - cena (- 10,3 %)
	Mleko 3:	- proizvodnja (+ 4,3 %) - cena (- 8 %)	Scenarij 2:	- proizvodnja (+ 4,4 %) - cena (- 10 %)	QR-09:	- proizvodnja (+ 5 %) - cena (- 10,6 %)
	Mleko 4:	- proizvodnja (+ 3,7 %) - cena (- 9 %)			QR-15:	- proizvodnja (+ 3,9 %) - cena (- 8,2 %)
Maslo	Mleko 1:	- proizvodnja (+ 7,4 %) - cena (- 9,9 %)	Scenarij 1:	- proizvodnja (- 9,2 %) - cena (- 5,6 %)	Q1:	- proizvodnja (+ 10 %) - cena (- 4,5 %)
	Mleko 2:	- proizvodnja (+ 7,4 %) - cena (- 9,9 %)			Q2:	- proizvodnja (+ 10,5 %) - cena (- 4,5 %)
	Mleko 3:	- proizvodnja (+ 5,5 %) - cena (- 12,8 %)	Scenarij 2:	- proizvodnja (+ 5 do 6 %) - cena (- 6 - 7 %)	QR-09:	- proizvodnja (+ 11,1 %) - cena (- 4,5 %)
	Mleko 4:	- proizvodnja (+ 4,4 %) - cena (- 14,8 %)			QR-15:	- proizvodnja (+ 8,5 %) - cena (- 4,5 %)
Mleko v prahu (MVP)	Mleko 1:	- proizvodnja (+ 13,8 %) - cena (- 5,7 %)	Scenarij 1:	- proizvodnja (- 10 %) - cena (+ 16 %)	Q1:	- proizvodnja (+ 22,3 %) - cena (- 9,7 %)
	Mleko 2:	- proizvodnja (+ 4,8 %) - cena (- 7,2 %)			Q2:	- proizvodnja (+ 23,4 %) - cena (- 10,3 %)
	Mleko 3:	- proizvodnja (+ 11,6 %) - cena (- 4,9 %)	Scenarij 2:	- proizvodnja (+ 5 do 6 %) - cena (- 6 do 7 %)	QR-09:	- proizvodnja (+ 24,8 %) - cena (- 10,7 %)
	Mleko 4:	- proizvodnja (+ 10,6 %) - cena (- 4,8 %)			QR-15:	- proizvodnja (+ 19,8 %) - cena (- 7,5 %)

Preglednica 7 prikazuje razdelitev držav članic EU glede na pričakovane učinke odprave mlečnih kvot. Odprava kvot naj bi v nekaterih državah privedla do povečanja prireje mleka, medtem ko gre v drugih pričakovati zmanjšanje. Predvsem se bo to zgodilo v državah, ki imajo veliko OMD-območij, s tem pa slabše pogoje za povečanje prireje mleka ter zniževanje stroškov prireje.

Preglednica 7: Rezultati modelov AGMEMOD, CAPRI in INRA z prirejo mleka po ukinitvi mlečnih kvot (AGMEMOD Consortium in sod. (2009), Witzke in sod. (2009), Bouamra-Mechemache in sod. (2008a))

	AGMEMOD	CAPRI	INRA
Pričakovano povečanje prireje mleka v državah članicah EU	Mleko 1 in Mleko 3: Belgija, Francija, Nemčija, Italija, Portugalska, Španija, Nizozemska, Litva, Poljska, Irska Mleko 2 in Mleko 4: Irska	Nemčija (proiz. + 7 %), Avstrija, Francija, Nizozemska, Italija	Nizozemska, Irska, Avstrija, Belgija, Danska, Španija, Francija, Italija, Finska, Nemčija
Pričakovano zmanjšanje prireje mleka v državah članicah EU	Mleko 1, Mleko 2, 3 in 4: Bolgarija, Švedska, Madžarska, Slovenija, Romunija, Velika Britanija	Velika Britanija – regije vzhoda, jugovzhoda in jugozahoda (proiz. – 5,7 %), Švedska, Finska, Danska, Španija, Portugalska, Slovenija	Velika Britanija, Švedska, Češka, Madžarska, Poljska, Grčija, Portugalska, EU7, Slovenija

Modelni izračuni jasno kažejo na učinke spremenjenih razmer na področju mleka. Še zlasti so spremembe opazne pri članicah EU, ki so bolj ranljive. Modelni izračuni za Slovenijo, v primerjavi s sosednjimi državami kažejo, slabše rezultate.

Pričakovan padec cen v Sloveniji je večji kot v sosednji Avstriji, kjer imajo tudi precejšen delež kmetijskih površin na OMD območjih (66 % kmetij v gorskih območjih ter kar 80 % vseh kmetij na območjih z omejenimi možnostmi kmetovanja) in kjer kljub preseganju nacionalne količine mlečnih kvot niso navdušeni nad odpravo kvot. Po scenarijski analizi modela AGMEMOD bi prireja v Avstriji ostala na približno enaki ravni kot v izhodiščnem (AGMEMOD Consortium in sod., 2009).

Italija je ena tistih držav, ki je ves čas presegala svojo kvoto. Prav zato ji je bilo tudi odobreno enkratno povečanje kvot za 5 %. Predvidevanja scenarijev modelov AGMEMOD, CAPRI in INRA kažejo, da se bo ne glede na izrazit, verjetno celo pretiran padec cen, z odpravo kvotnega sistema prireja mleka povečala za podoben odstotek, kot bo

v Sloveniji padla. Prireja mleka po odpravi kvot v Sloveniji bo odvisna predvsem od ravni cen na domačem trgu. Nižje cene bodo le najsodobnejšim kmetom in kmetom, ki upravljajo z veliko posestjo, omogočale nadaljnjo rast ter zaradi večje količine proizvedenega mleka, nižje stroške prireje mleka (Witzke in sod., 2009).

5 ZAKLJUČNA RAZPRAVA IN SKLEPI

Mlečne kvote bodo po letu 2015 dokončno ukinjene. Po vsej verjetnosti bo prišlo še pred dokončno ukinitvijo kvot do sprememb v prireji mleka, kar se bo odražalo v strukturi prireje mleka ter v strukturi ostalih kmetijskih dejavnosti. Vpliv odprave kvot bo opazen v investicijah na kmetijah, na obdelanosti površin, navsezadnje pa tudi na del kmetijske politike, ki se nanaša na podporo mlečnemu sektorju. Odprava kvot pa bo po vsej verjetnosti najmanj vplivala ravno na mlečno industrijo (Jansson in Britz, 2002).

Mlekarne bodo še vedno odkupovale mleko od kmetov, zlasti od tistih, s katerimi imajo že dolga leta sklenjene pogodbe (Hlebič, 2010). Vsekakor bo, kot tudi sedaj, pomembno vlogo v razvoju mlekarne imela cena mleka. Slednja naj bi še bolj vplivala na odnos med rejci mleka in mlekarne ter na donosnost mlekarne (Valjavec, 2010). Številni avtorji so ob napovedani ukinitvi kvot izrazili svoja mnenja, vendar ta niso bila dodatno podkrepljena z obširnimi študijami oz. izračuni. Kljub temu napovedujejo veliko znižanje odkupnih cen mleka in pravijo, da se mlečna industrija v Sloveniji boji konkurence, ki bi se ob ukinitvi kvot še povečala. Prav tako avtorji pravijo, da stabilnost cen na trgu surovega mleka žal preteklost, zato bo potrebna še tesnejša povezanost rejcev v zadrugo. Hkrati pa se bodo morale tudi zadrugo povezati med seboj v tesnejšo zvezo. Slednje bo pomagalo rejcem krav molznic k močnejšemu tržnemu položaju na nestabilnem trgu ter boljši položaj napram najrazvitejšim državam prireje mleka v EU (Hrastar, 2008).

Slovenske mlekarne skrbi tudi posledičen upad prireje mleka, saj se kljub številnim možnostim prireje in dobave mleka zavedajo pomena domače prireje. Obstanek mlekarne v Sloveniji je odvisen predvsem od izrazitega izboljšanja konkurenčnosti in uvrstitve mlečnih proizvodov v višji cenovni razred. Najbolje bi bilo, če bi se nekatere mlekarne združile, vendar vse kaže, da do tega še nekaj časa ne bo prišlo. Za uspešnost mlekarske panoge v prihodnosti je bistveno bolj poglobljeno partnerstvo vseh udeležencev v agroživilski verigi: vse od prireje, preko odkupa in predelave (predelovalne industrije) do prodaje končnemu porabniku. Doslej je bilo to slabo povezano oziroma je slonelo preveč na kratkoročnih, le kupoprodajnih odnosih (Zadružna zveza Slovenije, 2008). V prihodnosti bo treba poiskati in osvojiti nove trge, pripraviti nove proizvode z večjo dodano vrednostjo (Valjavec, 2010).

Ob navedenem je potrebno razmišljati tudi o večji specializaciji in racionalizaciji mlečnega sektorja. Vsi udeleženci v mlečni verigi bi morali nastopiti skupno na podlagi dolgoročnih,

medsebojnih povezav in ob ustreznem razrezu končne cene pošteno razdeliti deleže vsem udeleženi v verigi. Odprava kvot bo vsekakor pospešila nujne spremembe tuje in slovenske industrije, hkrati pa bo zaostila razmere (Schlecht in Spiller, 2009).

Ukinitve sistema mlečnih kvot v ekonomiji deluje po načinu »*ceteris paribus*«, kar pomeni, da se ne zniža le cena mleka proizvajalcev, temveč se temu primerno povečata tudi povpraševanje in prireja mleka. Padec cene je predvsem posledica omejitve, ki je veljala v zaprtem sistemu referenčnih količin. Po ukinitvi kvot, bo na ceno vplivala tudi neomejena količina mleka na trgu, po kateri bodo imeli možnost poseči vsi predelovalci mleka (Kleinhanss in sod., 2001).

Odprava kvot bo torej vplivala tako na spremembe v ekonomiki prireje mleka kot v delu kmetijske politike. Mnogi so menili, da je vzrok za pretekle težave v proizvodnih presežkih in v znižanjih zaščitnih cen EU. Na koncu pa se je izkazalo, da so odpravljene podpore evropsko kmetijstvo veliko bolj približale svetovnim trgov in izboljšale tržno ravnovesje. Proračunski stroški držav članic EU, stroški intervencijskih zalog ali oddaje presežkov so se zmanjšali (Jansson in Tonini, 2008).

Z istim razlogom, tudi model INRA, v svojih izračunih ne upošteva izvoznih nadomestil ter carinskih dajatev, medtem ko model CAPRI poleg neupoštevanja cenovne podpor, izvoznih nadomestil ne upošteva tudi intervencijskih plačil (Britz, 2005; Bouamra-Mechemache in sod., 2008a).

Največje posledice odprave kvot lahko opazimo pri rejcih, to je proizvajalci mleka. Do leta 2015 bomo verjetno priča večjim spremembam mlečnega sektorja. Pridelovalci mleka se bodo morali odločiti, ali bodo nadaljevali s prirejo mleka, se preusmerili v drugo kmetijsko dejavnost ali dokončno opustili kmetijstvo. Majhne kmetije naj bi imele po odpravi kvot prevelike izdatke zaradi nastalih stroškov, katere bi pokrivali z nizkimi odkupnimi cenami mleka. Potrebna sta torej dober premislek in šele nato smiselno ukrepanje (Erjavec, 2008; Darovic, 2009b; Boumra-Mechemache in sod., 2008b). Modeli delnega ravnovesja so pokazali ustrezne ukrepe za pridelovalce mleka; z omejenim rahljanjem omejitev mlečnih kvot lahko kmetje sčasoma dosežejo željeno rešitev (Van Tongeren in sod., 2001). S postopnim letnim povečanjem kvot naj bi pridelovalci mleka sledili vlaganju v infrastrukturo, večji intenzivnosti prireje (ob hkratnem dobrem počutju živali), povečevanju staleža krav (Šebenik, 2010).

Konkurenca na trgu z mlekom bo še naprej velika. Mnoge pridelovalce bodo ob tem ovirale določene okoliščine. Predvsem pridelovalci mleka na OMD območjih bodo težko konkurirali kmetom na ravninskih območjih, zato je zlasti na Nizozemskem predvidena selitev mlečne proizvodnje na sever, v regije z ugodnimi območji za prirejo mleka (Lehtonen, 2001). Podobno lahko pričakujemo tudi v Sloveniji.

V raziskavah sektorskih modelov se je kot najboljša rešitev glede donosa pridelovalcev mleka izkazala prav sprememba območja prireje. Območja, ki imajo ugodne pogoje kot tudi lokacijo za prirejo mleka, omogočajo kmetom lažjo prirejo. Na takšnih območjih bi se lahko s povečanjem prireje mleka relativno znižali stroški le-te, hkrati pa bi temu sledilo povečanje dohodka rejcem. Po drugi strani bi to pomenilo še večje (celo prekomerno) izkoriščanje obdelovalnih površin, kar bi privedlo do prekomernega odlaganja škodljivih snovi v okolje. Eden izmed ukrepov za preprečevanje tega je tudi Nitratna direktiva (Poročilo o delu 2007, 2007). Zaradi katere so možnosti za povečanje intenzivnosti na obstoječih površinah dokaj omejene. Tako bodo rejci povečevali prirejo le v primeru večje produktivnosti krav molznic in pa v primeru povečanja obsega kmetijskih gospodarstev. Pri tem bo verjetno omejitveni dejavnik sama ponudba primernih zemljišč v ravninskih predelih, širitev na OMD območja pa prinašajo dodatne stroške.

Med državami članicami EU naj bi bile Velika Britanija, Švedska, Slovenija med tistimi državami, ki jih bo odprava kvot pri vseh opisanih modelih najbolj prizadela; prireja mleka naj bi se zmanjšala. Učinek odprave kvot je precej odvisen od prilagoditve mlečnega sektorja oz. celotne verige novim razmeram (Colman, 2000). Po raziskavah je v Sloveniji predvideno zmanjševanje števila rejcev, hkrati pa konkurenčnost sposobnejših pridelovalcev, ki bi se jim uspelo prilagoditi novemu sistemu. Rešitev za slovenske rejce mleka je prizadevanje za čim večjo mlečnost krav, njihovo dobro počutje ter kakovost mleka. Tako bi dosegli večjo konkurenčnost med pridelovalci mleka in manjše stroške prireje (Rednak in Volk, 2008).

Številni napovedani modeli potrjujejo jasne rezultate odprave mlečnih kvot, kar vidimo tudi na podlagi pregleda rezultatov različnih scenarijev. Ob vseh naštetih virih, v katerih so avtorji podajali svoja mnenja z ali brez utemeljitev glede prihodnosti trga z mlekom ter o učinkih odprave mlečnih kvot, je prav gotovo nemogoče trditi kaj dejansko od tega se bo resnično zgodilo.

Hipoteze:

1. Konkurenčne države članice EU bodo z odpravo kvot znatno povečale prirejo mleka.
2. Slovenija bo med tistimi državami, ki bodo z odpravo kvot najbolj prizadete.

Za prvo hipotezo je v poglavju Rezultati in razprava v preglednici 7 jasno razvidno katere države bodo z odpravo kvot povečale prirejo mleka. Slednje države so že v času mlečnih kvot polnile kvote in se omejevale pri dodatni prireji mleka, saj bi drugače plačevale penale. Za konkurenčnejše države (Nizozemska, Poljska, Belgijo, severni del Nemčije itd.) torej velja, da imajo zaradi ugodnih pogojev prireje mleka še veliko rezerv in priložnosti povečanja prireje mleka, kar se rejci molznic v konkurenčnejših državah pripravljajo z odpravo mlečnih kvot. Povečanje proizvodnje mleka so hkrati potrdili tudi vsi modelni sistemi, ki potrjujejo hipotezo.

Druga hipoteza pa se navezuje na učinke odprave kvot v Sloveniji. Prireja mleka naj bi se po odpravi kvot v Sloveniji nekoliko znižala in nehala rasti. Vendar je razsežnost učinkov precej odvisna od sposobnosti mlečne verige za prilagoditev novim razmeram. Ker pa ima Slovenija velik delež kmetijskih zemljišč na območjih, ki se imenujejo območja z omejenimi dejavniki (OMD), to daje rdečo luč povečanju proizvodnje mleka, saj je prireja v takšnih razmerah stroškovno neučinkovita. Hkrati pa to ni edini problem, velika skrb Slovenije je tudi odprt trg mleka v svetu. Pričakujemo lahko, da se bodo možnosti izvoza slovenskega mleka v Italijo, zaradi odprave kvote in posledične rasti tamkajšnje prireje, nekoliko zaostrovale. Zato gre tu za veliko vprašanje o količini izvoženega mleka v Italijo.

Na podlagi pregledane literature in rezultatov modelnih orodij so najpomembnejše ugotovitve o učinkih odprave kvot naslednje:

- Realno lahko pričakujemo, da sistem mlečnih kvot po letu 2014/2015 ne bo podaljšan oziroma bo odpravljen. Ukinitve mlečnih kvot bo, glede na prikazane in druge razpoložljive modelne rezultate, povečala prirejo na agregatni ravni in znižala cene. Ocene so precej nezanesljive, odprava kvot pa bo zagotovo imela različne posledice v državah članicah EU.
- V pregledu rezultatov modelov smo potrdili postavljeni hipotezi.
- Rezultati modelov potrjujejo ocene, da bo imela odprava mlečnih kvot za slovensko prirejo mleka negativne učinke.

- Proizvajalcem mleka, ki so razvojno sposobni, odprava kvot omogoča, da izkoristijo slednje in delajo razvojno spodbudno in konkurenčno na trgu.

6 POVZETEK

Odprava mlečnih kvot bo državam članicam EU prinesla številne ekonomske spremembe. Leta 2009 je Evropska Komisija sprejela ukrepe, ki napovedujejo postopno povečanje mlečnih kvot in nato njihovo dokončno odpravo leta 2015. Spremembe so raziskane z modelnimi sektorskimi raziskavami. Na svetu je oblikovanih veliko modelov, ki raziskujejo odpravo mlečnih kvot in njene učinke (Evropsko računsko sodišče, 2009).

Med temi so modeli AGMEMOD, CAPRI in INRA, ki so namenjeni predvsem presoji učinkov politike, različnih tržnih dogajanj ali tehničnega napredka na funkcioniranje in prihodnji razvoj mlečnega sektorja (Bouamra-Mechemache in sod., 2008b).

Modeli delnega ravnovesja imajo skupno lastnost, da iščejo najboljšo rešitev problematike v različnih panogah v kmetijskem sektorju. Tako v mlečni panogi delijo mleko na 14 različnih mlečnih proizvodov, kar je skupno vsem (INRA-Wageningen-Consortium, 2002), razlike med njimi pa določajo modelni scenariji. Rezultati modelov AGMEMOD in INRA o odpravi mlečnih kvot so prikazani s štirimi scenariji, model CAPRI pa svoje rezultate prikazuje le z dvema.

Po napovedih vseh modelov se bo prireja mleka prestrukturirala. Po eni strani se je število kmetij zmanjšalo že doslej in podoben trend se lahko nadaljuje tudi v prihodnje, po drugi pa se bo prireja mleka povečala in kmetije bodo postale konkurenčnejše. Dejstvo je, da so mlečne kvote delovale omejevalno za države, kot so Nizozemska, Italija, Avstrija, Francija in Nemčija, medtem ko v Sloveniji, Veliki Britaniji, Madžarski, Švedski idr. kvote niso ovirale razvoja sposobnih rejcev, saj je bila izkoriščenost »državne« kvote le delna (Helming, 2005).

Slovenija naj bi bila po raziskavah med tistimi državami, ki jih bo odprava kvot prizadela, torej naj bi se prireja mleka pri nas nekoliko zmanjšala. Razsežnost učinka odprave kvot je precej odvisna od sposobnosti mlečne verige na prilagoditev novim razmeram. Trend zmanjševanja števila rejcev krav molznic se bo po vsem sodeč nadaljeval, kljub temu pa bo pozornost toliko bolj usmerjena v mlečnost krav, njihovo dobro počutje in kakovost mleka (Poročilo o delu 2009, 2009). S tem se bodo rejci poskušali prilagoditi novemu sistemu, da bodo na trgu bolj konkurenčni. Vsekakor pa bo »mehak prehod« pripomogel k temu, da bodo posledice odprave kvotnega sistema postopne in ne bodo povzročile drastičnega upada prireje mleka (Mlečne kvote, 2005).

Za pridelovalce, ki izvažajo mleko na tuje trge, je pomembno tudi, kaj se bo dogajalo v sosednjih državah. Največja uvoznica mleka je še vedno Italija, ki bo postopoma povečevala prirejo mleka, vendar ne bo nikoli dosegla takšnega obsega prireje, da ji ne bo treba mleka uvažati (Moro in Sckokai, 2001). Pričakujemo lahko zaostritev izvoznih možnosti mleka v Italijo zaradi rasti tamkajšnje prireje, vendar bodo s kakovostnim mlekom poti izvoza še vedno odprte. Za slovenske pridelovalce sta kakovost slovenskega mleka in bližina Italije velika prednost pri izvozu (Dolinar, 2010).

Trg bo po ukinitvi kvot manj omejen, zato se bo morala mlekarska industrija temu prilagoditi; osvojiti bo morala nove trge in pripraviti nove proizvode z višjo dodano vrednostjo. Če bo pri tem uspešna, bo prireja mleka v prihodnosti še vedno zanimiva. S tem bo vplivala na domače proizvajalce mleka, saj bo utemeljitev na predelavi domačega mleka. Mlekarnam s povečano predelavo mleka bodo tako v prihodnosti odprte poti tudi na tuje trge. S tem razlogom pa ni bojazni za rejce krav molznic, da ne bo dosti povpraševanja po mleku. Velika skrb je le cena mleka. Vsekakor bodo potrebne nove pogodbe med rejci krav molznic in mlekarnami ter tesnejše sodelovanje med njimi in na koncu tudi med samimi zadrugami (Valjavec, 2010). S tem pristopom bomo tudi lažje konkurerali drugim državam v EU.

7 VIRI

- Adenäuer M., Britz W., Gocht A., Gömann H., Cristoiu A., Ratering T. 2006. Modeling impacts of decoupled premiums: building-up farm type layer within the UE-wide regionalised CAPRI model. V: 93rd Seminar of the EAAE »Impacts of decoupling and cross compliance on agriculture in the enlarged EU«, Prague, Czech Republic, 22-23 sept. 2006. Prague, Czech Republic, EAAE (European Association of Agricultural Economists): 24 str. (CD ROM)
- AGMEMOD Consortium, Bartova L., Fellmann T., M'Barek R. 2009. Modelling and Analysis of the European Milk and Dairy Market. Luxembourg, European Commission, Joint Research Centre, Institute for Prospective Technological Studies: 188 str.
- Avsec F., Erjavec E. 2005. Evropsko kmetijsko pravo. Ljubljana, GVZ: 233-242
- Avsec F., Juvančič L. 2001. Pregled skupne kmetijske politike. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko: 15-30
- Apland J., Jonasson L., Öhlmer B. 1994. Sector modeling for prediction and evaluation. A useful tool at interdisciplinary research. Swedish Journal of Agricultural Research, 24, 3: 119-130
- Britz W. 2005. Exogenous projections (the reference run). CAPRI – Training Session, 28-30 nov. 2005. University Bonn, Institute for Food and Resource Economics: 3-10
- Britz W., Heckelevi T. 2008. Recent developments in EU policies-challenges for partial equilibrium models. V: Proceedings of the 107th EAAE Seminar: »Modelling agricultural and rural development policies« Sevilla, Spain, 29. jan.-1. feb. 2008. University Bonn, Institute for Food and Resource Economics: 18-23
- Boots M. 1999. Micro-economic Analysis of Alternative Policies for Dutch Dairy Farming. Wageningen, Mansholt Institute (PhD Thesis), University of Wageningen: 163 str.
- Bouamra-Mechemache Z., Jongeneel R., Re'quillart V. 2008a. Economic analysis of the effects of the expiry of the EU milk quota system. Agricultural and Rural Development: 98 str.

- Bouamra-Mechemache Z., Jongeneel R., Re´quillart V. 2008b. Impact of a gradual increase in milk quotas on the EU dairy sector. *European Review of Agricultural Economics*, 35: 461–491
- Colman D. 2000. Inefficiencies in the UK milk quota system. *Food Policy* 25: 1-16
- Conforti P. 2001. The Common Agriculture Policy in main Partial Equilibrium Models. Working Paper No.7. Rome (Italy), INEA, The National Institute of Agriculture Economics: 20-37
- Darovic A. 2009a. Ko zaradi mleka boli glava – podira pa se hlev. *Glas dežele*, 9, 3: 3
- Darovic A. 2009b. V kmetijstvu je vedno slabo – in je lahko še slabše. *Glas dežele*, 10, 3: 3
- Darovic A. 2010. Črede so večje. *Glas dežele*, 2, 4: 2
- Dolinar M. 2010. »Učinki odprave mlečnih kvot«. Domžale, GPZ (osebni vir, avg. 2010)
- Dawson P.J. 1991. The simple analytics of agricultural production quotas. *Oxford Agrarian Studies*, 19, 22: 127-141
- Erjavec E. s sodelavci. 2008. Presoja učinkov odprave mlečnih kvot. Ekspertiza za potrebe Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, po pogodbi št. 2311-07-000353 v okviru izvedbe strokovno-raziskovalne podpore pri vodenju dosjeja "Pregled Skupne kmetijske politike" ("CAP Health Check"). Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko: 44 str.
- Erjavec E. 2008. Izgledi na trgu mleka in odprava mlečnih kvot. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (18. mar. 2008).
www.mkgp.gov.si/fileadmin/...si/.../Mlekarski.../Emil_Erjavec.ppt (20. maj 2010)
- Evropska komisija. 2008. Hrana in kmetijstvo: „pregled zdravstvenega stanja“ bo posodobil SKP in kmetom omogočil, da se bodo lahko odzvali na vedno večje povpraševanje. Europa. Portal Evropske unije (20. nov. 2008).
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/08/762&format=HTML&aged=0&language=SL&guiLanguage=en> (20. maj 2010)
- Evropsko računsko sodišče. 2009. Ali so instrumenti za upravljanje trga mleka in mlečnih izdelkov dosegli svoje glavne cilje? Posebno poročilo št. 14. Luxembourg. Evropska skupnost: 20-35

- Gohin A., Moschini G.C. 2006. Evaluating the Market and Welfare Impacts of Agricultural Policies in Developed Countries: Comparison of Partial and General Equilibrium Measures. *Review of Agricultural Economics*, 28, 2: 195-211
- Habjan H. 2010. Skupina za mleko v Evropski uniji in konferenca 2010. »Kakšna je prihodnost mleka?«. *Kmetijstvo* (13. apr. 2010).
<http://www.kmetija.si/new/content/view/1932/27/> (21. maj 2010)
- "Health Check" of the Common Agricultural Policy. 2009. Bruselj, Agriculture for Rural Development (2. feb. 2009).
http://ec.europa.eu/agriculture/healthcheck/index_en.htm (20. maj 2010)
- Helming J.F.M. 2005. A model of Dutch agriculture based on positive mathematical programming with regional and environmental applications. Ph. D. Thesis. Wageningen, Wageningen University: 248 str.
- Hennessy T. 2007. FAPRI-Ireland CAP Health Check: Farm Level Implications of Milk Quota Expansion. Carlow, Ireland, FAPRI-Ireland Partnership Teagasc: 4-15
- Hlebič B. 2010. »Mlečne kvote«. Hlebič.Berdardka@primorske-mlekarne.si (osebni vir, 16. avg. 2010)
- Hrastar K. 2008. Mehak prehod na odpravo mlečnih kvot. Ljubljana. *Kmetijski oglasnik* (21. apr. 2008).
http://kmetijskioglasnik.si/nasveti_clanki (11. jun. 2010)
- INRA-Wageningen-Consortium. 2002. Study on the impact of future options for the milk quota system and the common market organization for milk and milk products. University of Wageningen Consortium, summary report for the European Commission (SEC(2002)789 final): 20-32
- Izjava predsednika republike Slovenije dr. Danila Türka na konferenci Organizacije za kmetijstvo in prehrano. 2008. Predsednik republike Slovenije dr. Danilo Türk (3. jun. 2008).
<http://www.up-rs.si/up-rs/uprs.nsf/dokumentiweb/3545FBFA9330AF6BC12574660025E9BC?OpenDocument> (3. jun. 2010)

- Jansson T., Britz W. 2002. Experiences of using a quadratic programming model to simulate removal of milk quotas. V: 10th EAAE Congress "Exploring diversity in European Agri-food System", Zaragoza, Spain, EAAE (European Association of Agricultural Economics).
- Jansson T., Kempen M. 2006. CAPRI market model. CAPRI Training Session in Warsaw, 26-30 jun. 2006.
www.capri-model.org/trainingPPTS/market.ppt (15. jun. 2010)
- Jansson T., Kuiper M., Bans M., Heckelei T., Adenäuer M. 2008. Getting the best of both worlds? Linking CAPRI and GTAP for an economywide assessment of agriculture. V: 11th Annual Conference on Global Economic Analysis "Future of Global Economy", Helsinki, Finland, 12-14 jun. 2008. University of Bonn, Department for Economic and Agricultural Policy: 2-4
- Jongeneel R., Tonini A. 2008. The milk quotas rent puzzle in the EU. European Commission, JRC (Joint Research Centre): 9-18
http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/44796/2/2.1.3_Tonini.pdf (17. avg. 2010)
- Kleinhanss W., Manegold D., Bertelsmeier M., Deeken E., Giffhorn E., Jägersberg P., Offermann F., Osterburg B., Salamon P. 2001. Mögliche Auswirkungen eines Ausstiegs aus der Milchquotenregelung für die Deutsche Landwirtschaft. Braunschweig, Bundesforschungsanstalt für Landwirtschaft: 8-15
- Kožar M. 2010. Uporaba metode pozitivnega matematičnega programiranja v sektorskem modeliranju slovenskega kmetijstva. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta: 177 str.
- Kuhar A., Volk T., Erjavec E., Molk B. 2009. An assesment of the competitiveness of the Dairy food chain in Slovenia. Enlargement Network for Agripolicy Analysis. Agripolicy.
<http://www.euroqualityfiles.net/AgriPolicy/Report%202.1/Slovenia%20Agripolicy%20D2-1.pdf> (2. sept. 2010)
- Latvian Ministry of Agriculture. 2007. What should be discussed during the "health check" of the CAP? Latvian position. Latvijas republikas zemkopibas ministrija.
http://www.zm.gov.lv/doc_upl/check_FINAL_050607.doc (15. maj 2010)

- Lehtonen H. 2001. Principles, structure and application of dynamic regional sector model of Finnish agriculture. Ph. D. Thesis. Helsinki, Helsinki University of Technology: 265 str.
- Letno poročilo o delu Agencija RS za kmetijske trge in razvoj podeželja v letu 2008. 2008. Ljubljana, ARSKTRP (Agencija RS za kmetijske trge in razvoj podeželja): 34 str.
- Lott E. 2010. EU and UK agriculture policy... where is it going? Stafford, Kiteupdate (maj. 2010).
http://www.kiteconsulting.com/Attachments/resources/271_s4.pdf (20. sept. 2010)
- Mlečne kvote. 2005. Ljubljana, ARSKTRP (Agencija Republike Slovenije za kmetijske trge in razvoj podeželja).
http://www.arsktrp.gov.si/si/delovna_podrocja/mlecne_kvote/ (20. avg. 2010)
- MKGP (Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano). 2005. Priročnik proizvajalcem mleka. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijsko gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije.
http://www.mkgp.gov.si/si/o_ministrstvu/direktorati/direktorat_za_kmetijstvo/starasektor_za_kmetijske_trge/mlecne_kvote/ (15. apr. 2010)
- MKGP (Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano). 2004. Zakonodaja s področja mlečnih kvot. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijsko gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije.
http://www.mkgp.gov.si/si/o_ministrstvu/direktorati/direktorat_za_kmetijstvo/starasektor_za_kmetijske_trge/mlecne_kvote/ (10. maj 2010)
- MKGP (Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano). 2007a. Program razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007-2013. Ljubljana, Agencija Republike Slovenije za kmetijske trge in razvoj podeželja.
http://www.arsktrp.gov.si/index.php?stran=mlecne_kvote (10. maj 2010)
- MKGP (Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano). 2007b. Poročilo o stanju kmetijstva, živilstva in gozdarstva v letu 2007: Pregled po kmetijskih trgih. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijsko gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije.
http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/saSSo/zakonodaja/2009_Pomembna_porocila/ZP_2007_trgi.pdf (25. avg. 2010)

- MKGP, KIS. 2007. Poročilo o stanju kmetijstva, živilstva in gozdarstva v letu 2006: Pregled po kmetijskih trgih. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijsko gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije (nov. 2007).
http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/saSSo/2008_Sektor_za_kmetijske_trge/Porocilo_o_stanju_v_letu_2006_kmetijski_trgi.pdf (11. maj 2010)
- Moro P., Sckokai P. 2001. The Common Agricultural Policy in multisectoral models. Working Paper No.11. Rome (Italy), INEA, The National Institute of Agricultural Economics: 40-45
- Poročilo o delu 2007. 2007. Ljubljana, Kmetijski inštitut Slovenije: 239 str.
- Poročilo o delu 2009. 2009. Poročilo o številu govedi v CPZ GOVEDO 31.12.2008 in 31.12.2009. Ljubljana, Kmetijski inštitut Slovenije: 246 str.
- Rednak M., Volk T. 2008. Mlekarski forum: Stanje, razvoj in prihodnost prireje mleka v Sloveniji. Stanje v prireji mleka. Ljubljana, Kmetijski inštitut Slovenije.
<http://www.kis.si/pls/kis/!kis.web> (15. maj 2010)
- Schlecht S., Spiller A. 2009. Procurement strategies of the German dairy sector: Empirical evidence on contract design between dairies and their agricultural suppliers. University of Goettingen, Department of Agricultural Economics and Rural Development, Section for Marketing of Food and Agricultural Products: 35 str.
- Splošno poročilo o dejavnosti EU. 2008. Evropska Komisija. Luxembourg, Europa.eu (4. mar. 2009).
<http://europa.eu/generalreport/sl/rg2008sl.pdf> (2. jun. 2010)
- Sporočilo Komisije Svetu. 2009. Razmere na trgu mleka v letu 2009. Evropska Komisija, Agriculture for Rural Development. (22. jun.2009)
http://ec.europa.eu/agriculture/markets/milk/index_en.htm (18. april 2010)
- Sporočilo Komisije Svetu in Evropskemu parlamentu. 2007. Priprava na „pregled zdravstvenega stanja“ reforme SKP. EUR-Lex, Dostop zakonodaje Evropske unije.
<http://eur-lex.europa.eu/> (30. avg. 2010)
- Support to agricultural trade and market policies. 2009. European Commission, Joint Research Centre, Institute for Perspective Technological Studies (JRC IPTS).
<http://ipts.jrc.ec.europa.eu/activities/agriculture/agritrade.cfm> (30. maj 2010)

- Šebenik D. 2008. Izdelali presojo učinkov odprave mlečnih kvot. Glas dežele, 7, 2: 1
- Uredba o uvedbi kvot za mleko in mlečne proizvode za kvotno leto 2004/2005. Ur.l. RS št. 22/2004, 22/2004
- Uredba Sveta (EGS) št. 856/84 in 857/84, dne 31. mar. 1984, sprememba Uredbe (EGS) št. 804/68 o skupni ureditvi trga mleka in mlečnih izdelkov. Poročila Evropskega sodišča 2007: I-00289
- Uredba Sveta (EGS) št. 857/84 z dne 31. marca 1984. UL L št. 90/84: 13 str.
- Uredba Sveta (EGS) št. 3950/92, dne 28. dec. 1992. UL L št. 405/92: 1-5
- Uredba Sveta (ES) št. 1256/1999, dne 17. maj. 1999, sprememba Uredbe (EGS) št. 3950/92 o uvedbi dodatne dajatve mleka in mlečnih proizvodov. Ur. l. EU št. L 270/123
- Uredbe Komisije (ES) št. 595/2004 z dne 30. marca 2004 o podrobnih pravilih za uporabo Uredbe Sveta (ES) št. 1788/2003 o uvedbi dajatve v sektorju mleka in mlečnih proizvodov. UL št. L 94/2004: 22 str.
- Uredba Sveta (ES) št. 1788/2003, dne 29. sept. 2003, uvedba dajatve v sektorju mleka in sektorju mlečnih proizvodov. Ur. l. EU št. L 270/123
- Uredbe Sveta (EGS), št. 4045/89, z dne 21. decembra 1989 o pregledu transakcij, ki so del sistema financiranja Jamstvenega oddelka Evropskega kmetijskega usmerjevalnega in jamstvenega sklada, s strani držav članic in o razveljavitvi Direktive 77/435/EGS
- Valjavec I. 2010. »Učinki odprave mlečnih kvot«. Ljubljana, Ljubljanske mlekarne (osebni vir, maj 2010)
- Van Berkum S., Helming J. 2006. European dairy policy in the years to come: Impact of quota abolition on the dairy sector. Hague, Agriculture Economics Research Institute: 5-9
- Van Tongeren F., Van Meijl H., Surry Y. 2001. Global models applied to agricultural and trade policies: a review and assessment. Agricultural Economics 26, 2: 149-172
- Vidrih M. 2008. Razširjenost in prihodnost travinja v Sloveniji. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo: 2-5

- Westhoff P., Brown S., Binfield J. 2008. Why stochastics metter: analyzing farm and biofuel policies. V: Modelling of agricultural and rural development policies, 107th EAAE Seminar, Sevilla, Spain, 29 jan.-1 feb. 2008: 19 str. (CD ROM)
- Witzke P., Kempen M., Perez Dominguez I., Jansson T., Sckokai P., Helming J., Heckelei T., Moro D., Tonini A., Fellmann T. 2009. Regional Economic Analysis of Milk Quota Reform in the EU. JRC Scientific and Technical Reports. Luxembourg, European Communities, Office for Official Publications of the European Communities.
<http://ftp.jrc.es/EURdoc/JRC53116.pdf> (18. apr. 2010)
- Zadružna zveza Slovenije. 2008. Delovna skupina pri COPA COGECA za mleko. Ljubljana, ZZS (Zadružna zveza Slovenije).
<http://www.zadruzna-zveza.si/> (31. maj 2010)
- Zgonec U. 2009. Evropska »politika mleka«. Zelena dežela, 80: 8.

ZAHVALA

Zaključek študija in diplomske naloge ne bi bil mogoč brez pomoči številnih ljudi. V prvi vrsti so to moji starši, ki so me času študija najbolj podpirali in mi stali ob strani. Zahvaljujem se jim tudi za študij v tujini, za katerega sem se času študija odločila, oni pa so mi ga omogočili.

Zahvaljujem se, Juretu, ki mi je ves čas pisanja diplome stal ob strani, me bodril in marsikaj naredil namesto mene.

Hvala mentorju, prof. dr. Emilu Erjavcu, za mentorstvo diplomske naloge, hitre odzive in navodila ter obilo potrpežljivosti.

Dr. Stanetu Kavčiču gre zahvala za recenzijo diplomske naloge, prav tako pa tudi prof. dr. Antonije Holcman za končni pregled naloge.

Velika zahvala, Benu Moljku, za ekonomske popravke in opombe v diplomski nalogi.

Zahvala tudi dr. Nataši Siard za urejanje virov in oblikovanje diplomske naloge.

Zahvala gre tudi referentki ga. Sabini Knehtl za njeno pozornost, posluh in vso pomoč v času študija.

Nazadnje hvala, Mitju, Ajdi, Katji in Alešu za tehnično pomoč ter vsem ostalim prijateljem za lepe besede in spodbude. Hvala, tudi vsem prijateljem in kolegom, ki ste mi v času študija kakorkoli pomagali, me spodbujali in razveseljevali z vašo družbo.

Klara

Ljubljana, november 2010